

Morten Nissen

Objektivitet og subjektivering i socialt arbejde

Resume

Artiklen søger at bidrage til et tvær- og “trans-videnskabeligt” forskningsprojekt om velfærdsstatens kultur. Først diskuteres overordnet grænsefladerne mellem psykologi og kulturvidenskab, sådan som de tegner sig alment i vækstlaget for kritisk psykologi. Dernæst analyseres, med udgangspunkt i data fra det sociale udviklingsprojekt “Vilde Læreprocesser”, måder hvorpå socialt arbejde fremstilles ideologisk som humanistisk værdibaseret netværksarbejde, og hvordan en sådan fremstilling kan overskrides kritisk ved at se på dets objektivering i sproglige artefakter, i magtforhold, og i vidensformer. Den problematik, der herved bliver ridset op, er hvordan subjektivering veksler med og realiseres igennem objektivitet i forskellige former i velfærdsstatens sociale arbejde. I hovedtræk argumenteres for, at en dybere forståelse af det sociale arbejde i velfærdsstaten må overvinde den gængse dikotomisering (adskillelse og modstilling) mellem subjektivitet og objektivitet – og derfor mellem hvad jeg kalder det “autentiske” og det “uautentiske” sociale arbejde – til fordel for et begreb om socialt arbejde som en kritisk proces, der realiserer velfærdsstaten som en selvoverskridende statsform.

Forbemærkning

Denne artikel blev fra 2001-4 skrevet og færdigredigeret til en antologi, der skulle udgives fra det tværvideenskabelige forskningsprojekt *Livsformer og Velfærdsstat ved en Korsvej?*¹ (fork. LOV). Men bogens øvrige bidrag materialiserede sig aldrig, og denne tekst blev hjemløs. Jeg er glad for at den nu kommer ud i *Nordiske Udkast*, for den rummer både empiriske og teoretiske pointer, som jeg ellers ikke har berørt så omfattende. Jeg håber så, at mine læsere bærer over med, at teksten bærer præg af den udebane, som den blev skrevet til. Først og fremmest er den – som det (stadig) er muligt i humaniora – lang og omstændelig, og henvendt til en potentiel læserskare primært bestående af filosofisk, samfunds- og kulturteoretisk særdeles skolede, men psykologisk mindre velbevandrede, etnologer. Jeg har imidlertid, bortset fra helt minimale opdateringer, valgt at lade den stå som den var, frem for at omarbejde den radikalt til at indgå i de projekter, som jeg aktuelt er engageret i.

Artiklen skulle fremstille en slags “resul-

1 Fra projektet er i øvrigt udgivet: Bernild, 2003a; Bernild, 2003b; Bernild, 2007; Buus, 2008; Højrup, 2003; Højrup & Bolving, 2007; Kallehave, 2003; Kallehave, 2004; Nielsen, 2004.

at” af min deltagelse i forskningsprojektet LOV. Men den beretter om et forskningsarbejde, som hverken havde sit udspring eller sit grundlag i det. Gennem de år, hvor projektet forløb, fortsatte jeg det praktisk-empiriske forskningssamarbejde med eksperimenterende socialarbejdere i København, som jeg i forskellige skikkelser havde haft i gang siden 1990. I forbindelse hermed fortsatte jeg også mine bestræbelser på at bidrage til kritisk psykologisk teoriudvikling, navnlig vedrørende begreberne subjekt, deltagelse, kritik og fællesskab.

Min deltagelse i LOV var imidlertid hverken uden grundlag eller uden konsekvenser. Hele vejen igennem projektperioden var den en form for mine bestræbelser på at kvalificere mit arbejde med de samfunds- og kulturvidenskabelige aspekter ved min tilgang og mit forskningsfelt, og naturligvis forsøgte jeg også at bidrage med psykologiske tænke-måder til LOV-projektets etnologiske hovedstrømning, såvel på teoretiske som på praktisk-empiriske niveauer.

Om det er lykkedes, skal jeg overlade til læseren at bedømme. Men hensigten med artiklen her var at bidrage til, og behandle, netop denne grænseflade.

Kritisk psykologi og kulturvidenskab

Et psykologisk bidrag til en undersøgelse af velfærdsstatens kulturhistorie er nødvendigvis på en særlig måde selvrefleksivt. Psykologien er jo på en egen måde selv en side af velfærdsstatens kultur. Hvis ikke før, så tvinges den af det tværvideenskabelige samarbejde til at besinde sig på sin tidslighed. En sådan refleksivitet er uløseligt forbundet med grundlæggende problematiseringer af psykologiens projekt og teoretiske begreber. Kun som kritisk psykologi kan psykologien tåle at se sin lokalitet og tidsbundethed i øjnene. I sig selv er psykologien nemlig en ikke-refleksiv, ideologisk videnskab; en disciplin, der umiddelbart deltager i den ideologiske proces ved at sætte individer og deres psykiske processer

som objekt for viden og for intervention. Det er imidlertid ikke hensigten med dette kapitel at stille op i den lange række af historiseringer af psykologien, som har kendetegnet og udmærket kritisk psykologi. Det er der mange grunde til, hvoraf et par stykker er principielle.

For det første indebærer det tværvideenskabelige samarbejde også en besindelse på det, man selv kan bidrage med. En kulturhistorisk relativisering af psykologien, og en opmærksomhed på dens ideologiske karakter, kan selvfølgelig føre over i en egentlig anti-psykologisk position – eller, måske lidt mindre politisk og ideologikritisk rettet, men med samme videnskabelige konsekvenser, en tilbagetrækning til analyser af psykologiske diskurser og praksis’er forbundet med et slags agnostisk forhold til psykologiens ontologi. Det er en mulighed, der i hvert fald har været kendt siden den strukturelle marxisme i 60’erne og 70’erne, og som i dag er repræsenteret kompetent af den strømning, der kalder sig “critical psychology” i angelsaksisk psykologi (Parker, 1997; Burman, 1996), samt selvfølgelig af hele den hastigt voksende mængde arbejder, der bygger på Foucault (Castel et al., 1982; Dean, 1995; Donzelot, 1979; Rose, 1996; Valverde, 1998). Også det nærværende arbejde kan til dels regnes med her, hvilket – forhåbentlig – bliver tydeligt hen ad vejen.

Men det er også skrevet i og bidrager til en tradition for kritisk psykologi i mere positiv forstand. Den teoretiske position, som blandt fagfolk (i Danmark) direkte benævnes *den kritiske psykologi*, har lige siden sin første etablering omkring 1970 hævdet, at den ideologi- eller diskurs-kritiske tilgang kan og skal kobles med en eksplicitering af de teoretiske grundbegreber, hvormed vi tænker det psykiske og det individuelle; m.a.o., at kritikens negative og positive momenter er uadskillelige. Konsekvenserne af denne antagelse er både teoretiske og praktiske. Teoretisk bliver det nødvendigt at udvikle psykologiske grundbegreber, som (naturligvis under stadig kritik,

revision osv.) hævder en gyldighed henover kulturelle og samfundsmæssige forskelle, samt en metodologi for hvordan disse grundbegreber forbindes med kulturanalyser. Praktisk må psykologiens normative karakter omsættes i en form for reflektiv ideologiproduktion snarere end de gængse akademismer, der paradoksalt synes at sætte en værdifri videnskab om videnskabens værdiindhold som implicit præmis. Alt dette betyder selvfølgelig ikke, at psykologihistoriske analyser afvises, men blot, at der træder andre muligheder frem.

Den anden grund til at dette bidrag afprøver andre mulige tilgange end de egentligt psykologihistoriske, har også at gøre med det, som denne artikel handler om, men på en anden måde. "Critical psychology", forstået som psykologikritik, er måske alt for bundet af psykologien, på to måder, der er relevante her. For det første derved, at det nævnte projekt om en alternativ psykologi nødvendigvis implicerer overskridelse af faggrænser på grundbegrebernes niveau. Således er hele det projekt om udvikling af en teori om det individuelle subjekt, som lanceredes med Klaus Holzkamps grundlæggelse af en "subjektvidenskab" (Holzkamp, 1983), umuligt at gennemføre, hvis man holder sig til psykologien. Teoriudviklingen i den kritiske psykologi var da også fra starten tværvidenskabeligt inspireret og er gennem 90'erne og 00'erne fortsat væsentligst med input fra strømninger i samfunds- og kulturvidenskabernes og filosofien (poststrukturalismen, etnometodologien m.v.). Der er her ingen vej udenom at arbejde "*trans-videnskabeligt*", i et svært afgrænset felt af "almen samfundsvidenskab", hvorfra de enkelte videnskabers genstande bestandigt må problematiseres og genskabes. For det andet er tematiseringen af psykologien som international profession og disciplin, også når den er kritisk, en måde at skære kagen på, som ikke nødvendigvis er befordrende til forståelse af velfærdsstatens praksis'er og subjekter. Psykologiens grundforudsætning er så at sige, at dens genstand, viden og

praksis kan håndteres på tværs af landegrænser og kulturelle forskelle; og kritikernes afvisning af denne universalitetsfordring har typisk indskrænket sig til en situeret af psykologiens diskurser og praksis'er i "det borgerlige samfund", og senere den "vestlige verden", "moderniteten" el.lign.

Udgangspunktet for denne artikel er altså den tese, at der kan ydes et trans-psykologisk bidrag til en udforskning af, hvordan velfærdsstat og livsformer måske står ved en korsvej her i Danmark ved årtusindskiftet. En side af denne tese er således fokuseringen på det aktuelle. Det indebærer at nutiden ikke kun betragtes som den ene ende af en tidsperiode, der er udvalgt til undersøgelse. Projekttitlens omtale af en "korsvej", og ikke mindst spørgsmålstegnet efter, peger netop på, at nutiden *også* er den samtid, hvori undersøgelserne hævder en relevans. Retter vi opmærksomheden mod dette aspekt ved forholdet mellem forskningen og dens genstand, har vi en metodologisk problematik, som psykologien, som en praksisbaseret videnskab, har en lang tradition for at arbejde med.

I sin selvopfattelse har psykologien som regel tænkt i en adskillelse og en ydre forbindelse mellem akademisk og praktisk psykologi, mellem grundforskning og anvendt videnskab. Et træk ved ideologikritikken (senere ironisk befordret af en forbindelse til evalueringsbølgen i psykologiens praksisfelter) var heroverfor, at praksis skiftede position fra at være de videnskabelige produkters afsætningsmarked til at blive sat som et undersøgelsesobjekt i historisk sammenhæng og forandring. "Praksis-forskning", som det udviklede sig i 80'ernes kritiske psykologi (Markard, 1991; Nissen, 2000a), var dermed meget mere beslægtet med den Foucault-inspirerede genealogi, governmentality studier m.v. end med anvendt forskning.

Men "praksisforskningen" havde også, i forlængelse af sin tematisering af (forsker-) subjektiviteten, og i modsætning til en Foucaultsk "history of the present", en nær for-

bindelse med “aktionsforskning” – en epistemologisk og metodologisk position, ifølge hvilken det netop gælder om at reflektere og befordre forskningens aktuelle samfundsmæssige relevans. Aktionsforskning dateres, især i psykologien, oftest tilbage til tysk-amerikaneren Kurt Lewins indsats i kampen mod nazismen og de “fordomme mellem sociale grupper”, som han antog lå bag den (Adelman, 1993; Lewin, 1973). Lewin var selv nykantianer og trak en absolut streg mellem grundforskning og aktionsforskning; men hans arvtagere i amerikansk organisationsteori har siden knyttet konceptet an til pragmatismen (Argyris et al., 1985). I skandinavisk og engelsk samfundsforskning fra 70’erne og frem har der imidlertid i højere grad været formuleret aktionsforskningstraditioner med grundlag i Marx (især Feuerbach-teserne), med eller uden Frankfurterskolen som mellemstation (Mathiesen, 1971; Whyte, 1991). Den marxistiske psykologi har endelig også sin egen aktionsforskningstradition, der stammer helt tilbage fra Vygotskys formulering af den “eksperimentelt-genetiske metode” for en sovjetisk kulturhistorisk psykologi (Vygotsky, 1974), som byggede på Marx og bidrog til skabelse af “det nye menneske”, altså til den kulturelle skabelse af de højere psykiske egenskaber, der kunne studeres. Fælles for pragmatismen og de forskellige varianter af marxisme er en praksisbaseret epistemologi med rødder i Hegels dialektik (Jensen, 1999).

At praksisforskning, sammenlignet med den etnologiske forskning, i særlig grad ikke blot gør praksis til genstand, men også udgør (en realisering såvel som refleksion af) psykologiens praksisforankring, er imidlertid heller ikke kun en konsekvens af denne generelle praksis-epistemologi, men har også at gøre med forholdet mellem menneske og kultur. Den kulturhistoriske psykologis grundforudsætning om, at det psykiske skabes kulturelt i menneskers skabende virksomhed, indebærer en dialektik (et indre, gensidigt forudsætningsforhold, et

forhold af modsætninger og stadige overgange) mellem subjektivt og objektivt. Menneskers subjektive virksomhed udformer kulturelle objekter, betydninger i genstandsmæssig form; og kulturelle objekter tilegnes og gives konkret betydning af mennesker. Derved objektiveres, genstandsgøres, det subjektive, og formidlet af denne objektivering forholder mennesker sig til sig selv og hinanden – de subjektiveres, bliver til som reflektive subjekter. Det subjektive realiseres i forvandlingen til sin modsætning, objektet, ligesom det objektive realiseres i den subjektive virksomhed, der forandrer det².

I de processer, hvor menneskelivet objektiveres, gives form derved, overskrider denne udformning, herigennem subjektiveres og samtidig allerede realiserer en ny objektivering osv., – retter psykologien og kulturvidenskaben opmærksomheden mod forskellige momenter eller faser. Kulturvidenskabens fokus vil uundgåeligt være objektiveringen og udformningen, mens psykologiens snarere er overskridelsen og subjektiveringen. Kulturvidenskaben har dermed mulighed for at sætte objektiveret kultur – fx fra en svunden tid – som tema, mens psykologien forbliver bundet til det levende. Til gengæld har psykologien i kraft heraf en frihed til at sætte det subjektive moment på dagsordenen (og dermed også heterogeniteten ved det, som Agnes Heller kalder “objektiveringer-i-sig”), mens kulturvidenskaben er bundet af det objektive moments konsistente begrebsstrukturer (Hellers “objektiveringer-for-sig” (1981)). Hvilket måske samtidig gør det forståeligt, at kulturvidenskaben kan komme til at glemme sig selv som levende praksis (sin relevans), og psykologien sin produktion af objektiveret videnskab (sin konsistens), netop når de er mest sig selv – eller at de omvendt kan miste deres genstande fuldstændig i forståelige modreaktioner – hvis de taber af syne, hvordan de begge

2 “Produktet får først den sidste finish i konsumtionen” (Marx, 1974, s. 204)

grundlægges som to af siderne ved en almen samfundsvidenskab.

Alle disse betragtninger tjener til at klarlægge implikationerne af, at det *empiriske* grundlag for de følgende betragtninger primært er min deltagelse i (diskussioner og refleksioner af) udvikling af det sociale arbejde med udsatte, udstødte eller, som det hedder på nudansk, "utilpassede" unge i dagens København – diskussioner og refleksioner, som direkte er med til at skabe feltet og dets deltagere, og den velfærdsstat, som de er en del af, og som i hvert fald prøver at gøre det i bevidsthed om sine egne historiske, samfundsmæssige og kulturelle forudsætninger.

Det deltagende subjekt

Jeg skal nok vende tilbage til en nærmere redegørelse for dette empiriske felt nedenfor. Men først må jeg kort redegøre for, hvordan dette arbejde indgår i et *teoretisk* udviklingsarbejde, for også på dette niveau at gøre klart, hvordan dette bidrag både står i forhold til og er forskelligt fra det, der indimellem med (temmelig) bestemt éntalsform kaldes "*den* etnologiske stats- og livsformteori", og som jo udgør projektets hovedstrømning³. For selvom jeg hævder, at vi nødvendigvis må arbejde teoretisk med en "almen samfundsvidenskab", så gør vi det selvfølgelig med udgangspunkt i forskellige teoritraditioner. Dette er ikke stedet for en omfattende redegørelse for den kritiske psykologi som grundlag for det følgende⁴; men det er nok stedet for en kort præsentation af, hvordan de teoretiske problematikker, som vi diskuterer i velfærdsprojektet, stiller sig fra denne traditions udgangspunkt⁵.

Siden Holzkamps allerede nævnte relancering af den kritiske psykologi som en "subjektvidenskab" i 1983 har hovedtendensen i

dens selvforståelse været, at det at etablere sig som en videnskab *for*, og ikke *om* subjektet, implicerer at subjektet nok rekonstrueres som almenteoritisk problematik, men aktual-empirisk sættes som et såvel etisk som videnskabeligt *à priori*: Kritisk psykologi bedrives fra et første-person-standpunkt. Denne selvforståelse har svaret udmærket til hvordan situerede, narrative og fænomenologiske forståelser har vundet frem som én tendens i kritisk samfundsvidenskab, som den kritiske psykologi har stået i dialog med. Imidlertid har en anden tendens været en tilnærmelse til Foucaults og andre "poststrukturalisters" subjektkritik. Her har det drejet sig om at udforske, hvordan det enkelte subjekt konstitueres i en proces, hvor det *også* gøres til objekt (ikke mindst for sig selv).

Tilsyneladende altså to modsatte udviklingsveje. Men ligesom den mere fænomenologisk orienterede tendens har skullet distancere sig fra en drift mod autonomi-tænkning (som bl.a. har været næret af sin relevans som fortolkning af "brugerorientering" i den offentlige sektor), således har den poststrukturalistisk orienterede strømning skullet forholde sig til strukturalistiske og anti-psykologiske tendenser (som bl.a. har været gjort nærliggende af samfundskritikkens generelle tilbagetrækning til academia). Det har netop fra starten været den kritiske psykologis adelsmærke at ville overskride den dikotomi; men for også at *kunne* det, udover ved simpelthen at udtrykke den fromme intention herom som teoretisk begreb, må der udvikles teori, der omtolker dikotomiens sider i et eget, positivt teoretisk system.

Centralt i dette teoretiske udviklingsprojekt har indtil nu været begrebet *deltagelse*. Deltagelsesperspektivet har effektivt problematiseret det selvtilstrækkelige, enhedslige og/eller helhedssøgende, subjekt (Dreier, 1999). Det peger imidlertid også ud over en subjektiveringsforståelse, for hvilken en diskurs blot af sig selv danner et subjekt med sine kategorier, subjektpositioner mv., og i retning af en temati-

3 Se om denne især i Højrup (1995; 2002)

4 Se i stedet fx Forchhammer & Nissen (1994), Nissen (2002a)

5 Se også Nissen (2003a).

sering af fællesskaber, produktion og ideologi. En radikal tanke i dette diskussionsfelt er nu den, at et fællesskab selv kan – eller endog må – have subjekt karakter, og at deltagelsesbegrebet forudsætter subjektivitet på mindst to niveauer (Nissen, 1998; Nissen, 2002a; Nissen, 1999). Tesen om “kollektiv subjektivitet” er temmelig radikal i psykologien, selvom den rimer fint med den veletablerede og omfattende empirisk underbyggede grundforståelse af udvikling gennem deltagelse (se fx Vygotsky, 1974, Højholt, 2002): Det selvrefleksive “jeg” udvikles gennem deltagelse i det “vi”, der dels selv er reflektivt som aspekt ved enhver handlesammenhængs indeksikale funktionsmåde⁶, dels også genstandsgør og genstandsgøres af sine deltagere i et prekært anerkendelsesforhold.

Herved bliver Althusseres interpellationsbegreb nyttigt som inspirationskilde. Det er nok her, den vigtigste påvirkning fra “den etnologiske stats- og livsform-teori” kan spores i det følgende. I den kritiske psykologis sammenhæng blev interpellationsbegrebet og Althusser ganske vist diskuteret i forbindelse med et “projekt ideologi-teori” sidst i 1970’erne (Haug, 1979; Hänninen & Paldán, 1983), men dels lå hovedvægten i de diskussioner på en kritik af Althusseres strukturalisme og hans ideologibegrebs omni-historicitet, dels blev hele problematikken om subjektets ideologiske konstituering “overdøvet” af Holzkamps subjektvidenskab, som kom til at udgøre den kritiske psykologis hovedstrømning. Med grundlag i, at fællesskabet selv er et partikulært og kontingent subjekt – i skikkelse af en selvforsvarende stat (en skikkelse, som jo er central i *Livsformer og Velfærdsstat ved en Korsvej*), eller i skikkelse af mindre, og mere flygtige, fællesskaber – kan vi imidlertid genoptage dis-

kussionen og være mindre bekymrede for en altomfattende og evig struktur. Interpellationen kan nu ses som en, om ikke jævnbyrdig, så dog gensidig relation, hvor både det store og det lille S – og altså subjektivitet i det hele taget – konstitueres ideologisk i deltagelsesforholdet. Så kan interpellationsbegrebet bruges til at pege ud over poststrukturalismens fritsvævende og anonyme diskurser, kulturelle koder, kategorier m.v. og arbejde med konkrete og partikulære fællesskaber og unikke individer i subjektiveringsproblematikken.

Genintroduktion af det unikke er uhyre centralt for psykologien (i kritikens positive moment). Særligt når det kan tænkes på anden måde end som simpelthen givet på forhånd med kroppens biologiske singularitet, eller, endnu værre, med det konkretes logiske partikularitet, der kun kan indfanges idiografisk – begge tænke måder, der har spærret for problematikken om dannelsen af subjektet.

Tesen om det interPELLerede subjekt viser sig således at kunne forbindes med og frugtbar gøre den ideologikritiske teoriudvikling, der oprindeligt gav den kritiske psykologi sit navn. Ideologikritikken har længe været mest kendt via en senere tids afstandtagen til nogle af 70’er-marxismens selvgede reduktionismer, især som afsæt for et postmoderne eller post-strukturalistisk diskursbegreb. Hvis man parrer aktionsforskningstraditionens normativitet med den tendens til dikotomisering mellem videnskabelige og hverdagsbegreber, som har plaget både den strukturelle marxisme, livsformteorien og den kritiske psykologi, får man rigtignok også avlet et fælt uhyre at rette sit riddersværd imod. Men ideologikritikken kan læses på andre måder end denne den mest fashionable.

Først og fremmest indebar ideologikritikken en problematisering af subjektet, ikke kun som objekt, men selvfølgelig også som, ja, subjekt for forskningen. Subjektperspektivet indebar en afvisning af enhver forestilling om et “standpunkt udenfor” eller et sandhedsmo-

6 Dvs. enhver lokal organisering af handling både konstitueres ved og konstituerer bestemte begreber om mål, midler, subjekter og objekter, i forhold til konkrete deltagere under konkrete omstændigheder

nopol; sandheden er altid emergent, relativ og subjektiv, indfiltret i praksis, også når den (som videnskab) udmærkes ved en stræben mod objektivitet og almenhed. Ideologikritikken er således en stadig, reflekteret praktisk selvoverskridelsesproces. Den “de-centrering” af subjektet fra en given enhed til et “projekt”, som kan læses ud af den ideologikritiske problematik, og som især blev videreført i poststrukturalismen, blev imidlertid spaltet fra den kritiske psykologi, da den søgte at etablere sig som “subjektvidenskab” (Haug, 1983). Mekanismen var den nævnte metodologiske bandlysning af at gøre subjektet til objekt, som netop fikserede subjektbegrebet som en a priori kategori. Følgen blev, at hele spørgsmålet om subjektets konstituering blev skubbet ud af synsfeltet, og at en fænomenologisk problematik etablerede sig i hjertet af den kritiske psykologi.

I den kritiske psykologi før denne spaltning (Osterkamp, 1976) tænkte subjektivitet utopisk-almant som “menneskets” produktive skabelse af sine livsbetingelser og dermed selv-samfundsmæssiggørelse. Differentieringen til det enkelte individ indebar en enhed af selvreproduktion og selvoverskridelse: En stadig proces hvor en allerede udviklet relativ handleevne (individets deltagelse i den samfundsmæssige skabelse og kontrol af livsbetingelserne) hele tiden dialektisk ophæves i det til enhver tid næst-højere niveau af handleevne, som motiveret efterstræbes. Under særlige forhold kan udviklingsbestræbelsen imidlertid udløse en trussel mod den allerede opnåede handleevne (og derfor slå om fra motivation til angst). Selvreproduktion og selvoverskridelse modstilles dermed hinanden, og subjektet står principielt overfor to muligheder: Enten at søge at forsvare sin allerede opnåede handleevne under afkald på kontrol med dens vilkår (begrænsende handleevne – et dynamisk og ustabil status quo). Eller også at søge veje til at genetablere enheden, altså muliggøre udvikling uden eller trods den eksistentielle trussel

(udvidende handleevne). I denne problematik tænkes det nu, at *ideologier* tilbyder sig som tænkeformer, eller bredere set kulturelle former for reproduktion af handleevne.

I denne dynamiske forståelse – som i øvrigt bl.a. udvikledes gennem en ideologikritisk genfortolkning af psykoanalysen, der frigjorde dennes rationelle kerne fra sin drifts-metafysik og modstilling af individ og samfund – opfattes det ideologisk konstituerede subjekt derfor konsekvent som udtryk for klassesamfundets undertrykkelse, for begrænsende handleevne, og teorien om det (hos Althusser og hos Lacan og den kritiske psykoanalyse) som en naturalisering af dette fænomen. Ideologi er jo forbundet med det reproduktive moment, som *taget for sig selv* negerer det overskridende. Forestillingen om et ideologisk konstitueret subjekt blev så at sige “afstødt” fra den kritiske psykologi som strukturfunktionalistisk vraggods (hvad det i øvrigt *også* har været i diverse socialisationsteoretiske versioner). Denne afstødning sendte imidlertid blot teorien over i den fænomenologiske modpol.

Når vi tager med i betragtning, at det reproduktive moment er teoretisk konstitutivt for subjektivitet når det ses som det overskridende moments andenværen i en stadig dannelsesproces, hvor overskridelsen – kritikens negative moment – også selv igen nødvendigvis er etableringen af en ny (om end måske udvidet) reproduktion – kritikens positive moment – kan vi se hvordan de to teoretiske figurer er ikke bare tæt beslægtede, men forudsætter hinanden. Det er en afvisning af dette indre teoretiske forhold, som etablerer dikotomien og pendulsvingningen mellem strukturfunktionalismen og dens subjektivistiske bagside.

Tager vi konsekvensen af denne betragtning må ideologibegrebet gives et mere centralt og mere dynamisk indhold og placering. Ideologien er i det hele taget subjektets diskursive objektivitet, eller, sagt på en anden måde, diskursens subjektive side, altså diskursens be-

tydning i forholdet mellem selvreproduktion og selvoverskridelse og i forholdet mellem fællesskab og deltagere. Omvendt er diskursen ideologiens objektive side, altså betydningernes relative løsrivelse fra subjektet, eller med Foucaults ord deres "taktiske polyvalens" (Foucault, 1985). Også her må begreberne tænkes, ikke blot relativt, men dialektisk.

Netop overgangene mellem subjektivering og objektivering er teoretisk set den problematik, der udspiller sig i det felt, som jeg i det følgende vil diskutere. Feltet er som nævnt helt umiddelbart et socialt og pædagogisk arbejde blandt udsatte unge i København; men det er også måderne, hvorpå et sådant arbejde er eller kan være – eller netop ikke er og ikke kan være – et metodisk og professionelt arbejde med en egen objektivitet, og et arbejde hvorved subjekter påkaldes og dannes som deltagere i fællesskaber, ikke mindst velfærdsstaten.

I det følgende skal vi først "dumpe ned" midt i dette felt, sådan som et lille stykke af det er objektiveret som "data". Herfra er det tanken, at feltet og dets forudsætninger gradvist breddes ud og gradvist rekonstrueres sådan som det kan fremstilles formidlet over de ideologier, der konstituerer det, og med de nævnte teoretiske begreber og sigtepunkter.

Vilde Læreprocesser

Vi befinder os i et røgfyldt møderum i Vilde Læreprocessers lokaler på Østerbro. Over døren står der skrevet "Institut for vild pædagogik" for at signalere at her foregår en alternativ uddannelse af socialarbejdere. På denne dag i april 2001 har vi inviteret en gruppe socialarbejdere til en diskussion, der optages og siden transskriberes. Kun 2 er mødt frem, men de har til gengæld en del at fortælle. Heriblandt dette lille udsnit, som skal være vores afsæt for den videre diskussion⁷:

Firet – Øh – Altså, jeg har et meget spændende igen et eksempel på en gruppe unge, som har haft nogen konflikter med en anden gruppe unge på den anden side af Amagerbrogade. Og det kommer i at ét eller andet der var indbyrdes. Men den anden gruppe unge, på den anden side af Amagerbrogade, som ikke kom i Amagercenteret, dem havde vi en dag, mig og Joe, prøvet at få op i "Bananen" samtidig med at vi vidste, at den anden gruppe var der. Og vi var meget opmærksomme på de to grupper. Og vi prøvede at få dem til at i hvert fald at sidde i samme lokale uden at de sloges. Og de to grupper, den ene gruppe, af dem som ikke var fra Amagercenteret, de sad inde i computerrummet og den anden gruppe sad inde i stuen. Og man kunne se, at når ... jeg lagde meget mærke til, at når jeg ikke kiggede eller når Joe ikke kiggede, så blev der lavet onde øjne og alle de her ting. Og Joe havde en samtale med dem fra Amagercenteret, de toneangivende. De var en 5-6 stykker, men det var én eller to fra pladsen, som var dem, som var, kan man sige, de "hårde drenge", og ville smadre de her. Og Joe havde samtale med hver enkelt af de her to omkring at han gad ikke at nu var de deroppe sammen, og han havde givet de her andre drenge hans ord på at de kunne være der trygt, uden at der blev ballade, og han havde fået at vide af de her unge på pladsen, at det var, jamen det respekterede de. Så sker der det, at Joe på et tidspunkt skal ned og snakke med én, nede på gaden. Og jeg sidder inde i stuen. Og de her unge er på vej ud af døren. Men Joe har sagt til dem, at de skulle lige vente til han kom op igen, fordi han ville lige snakke med dem. Dem fra Centeret. Og jeg når ikke... jeg kigger på fjernsyn samtidig med at jeg holder skævt øje til det der. Og på et eller andet tidspunkt når de her unge – altså jeg vil lige sige, at hele den her historie vil jeg gerne have at Joe er med på før at...men det er et eksempel, fordi den udspiller så et eller andet – når én af de her unge at tage et askebæger og knalde det i bærret på én af de her unge, der sidder inde i computerrummet, hvor jeg så stormer ind, og han begynder og bløde fra panden. Og de her to unge, de spæner ned at trappen. Jeg skynder mig ind og tager noget papir til den unge, som er såret. Og så løber jeg ned efter de her unge, som står ude på trappen...nej...

Morten – Dem der har gjort det?

Firet – Først sker det sådan, at han slog ham den

7 Alle historiens konkrete navne, steder m.v. er anonymiseret af hensyn til de implicerede

unge inde i ... han sidder ved en computer og døren er her (viser med hånden) øh, og så slår han ham i hovedet med et askebæger, og så stormer jeg hen og så ender det med, at ham der blev slået, hans venner rejser sig op. Og så står de to grupper mod hinanden, hvor de to på pladsen har trukket en kniv hver. Jeg går ind i midten af det hele og skærmer de andre af, og siger til de andre, dem på pladsen, at de skal løbe, at de skal skride. Og så de løber ned ad trappen og Joe står nede ved "Bananen" med nogle, med en ven. Og på vej ned råber jeg til Joe; "Hey", og han ... tager én af de unge, den unge han har snakket med. Lige så snart han løber ned foran døren tager Joe ham hen, og beder mig om at holde den anden igen. Der holder jeg den anden igen, hvor Joe han finder ud af, hvad der er sket, og så begynder han at give, øh, give flade til de her to. Han – altså, blæser ud, fordi han føler sig krænket osv. i forhold til de her aftaler.

Morten – Mm

Firet – Og efter lige det er sket, så forsvinder de to unge og vi har ... jeg har tilkaldt en ambulance til ham den unge osv. Og så får vi diskuteret, mig og Joe, igen om det her med magt, og hvad vi gør, hvor Joe mener, at vi skal bare anmelde dem, og jeg skulle bare vidne på, at de har gjort hvad de har gjort. Og det følte jeg ikke at jeg havde lyst til. Og så ville Joe gøre det, men finder ud af, at han kunne ikke gøre det på den måde. Øh-

Morten – Hvorfor kunne han ikke gøre det?

Firet – Fordi han havde ikke set det. Det ender med, at vi ikke... vi gjorde faktisk ikke noget ved situationen, andet end at vi...at det kommer til at dagen efter bliver de to brødre...de to unge, som er blevet slået af Joe, deres brødre kommer over og diskuterer med Joe, omkring hvorfor han har slået dem, og at han burde bare have ringet til dem, som er deres brødre og sige det til dem, og han skulle ikke rende rundt og slå nogen osv. osv. Og så ved jeg ikke mere om den historie. Men de to unge, som lavede den konflikt, de følger så op på, at gang på gang bliver de konfronterende med os omkring nogen ting. Den ene dag så er de så... de fik 2 måneders karantæne i "Bananen", de her unge. Og det er første gang vi også har givet karantæne, hvor de ikke må komme.

Morten – Hvorfor gjorde I egentlig det?

Firet – Altså, fordi de... det var jo igen at det var en grænse, de overskred og vi kan jo ikke bare se mellem fingrene på at de gør det der, og så kan komme op dagen efter.

Morten – Men hvis de kom dagen efter at have gjort sådan noget der, så var det da også for på en eller anden måde at opsøge ... opsøge jer. Altså, hvis de var kommet, bare, og så ladet som ingenting, bare, nåmen det går godt. Kunne I så ikke konfrontere dem igen?

Firet – Jo. Men ... der var sket en masse. De her to unge, de var meget i fokus... der var en masse ting, mange små episoder, der ligger her. Og det var sådan, hver gang du havde en god samtale eller et eller andet, så røg det ind den ene vej, og ud den anden vej. Og der var ikke noget, der virkede. Øh, og de havde lavet en masse andre ting med andre institutioner, men hvor institutionerne ikke enten turde at melde dem eller gøre noget ved det, fordi at det var sådan, kan man sige, en magtgruppe, som gør nogen ting...

Historien, som vi her har set et uddrag af, indgår sammen med en halv snes andre tilsvarende – og de løbende diskussioner om hvad de er udtryk for og hvordan de skal forstås – som materiale i en serie gruppeinterviews om temaet magtudøvelse i socialt arbejde, som jeg og min forskerkollega Line Lærche Mørch (2000, 2003) gennemførte som led i en diskussion der blev ført om emnet i Vilde Læreprocesser i 2001. Den dannede også udgangspunkt for et opfølgingsinterview, som vi fik arrangeret et par måneder senere med både Firet og Joe for at få udbygget historien og diskuteret dens principielle indebyrd – herunder den faglige uenighed som antydes (at anmelde eller ikke anmelde). Når den her i det følgende udlægges, udfoldes og ikke mindst udbygges, sker det gennem brug af materialer, diskussioner og analyser, ikke blot fra disse særlige interviews og fra de forløb, de indgik i, men også fra et 10-årigt samarbejde med de netværk af socialarbejdere i København, som vi aktuelt har kunnet møde i Vilde Læreprocesser.

Firet og Joe er autodidakte socialarbejdere,

der er vokset op i dette kvarter. Firet har en fortid som det, der i disse kredse kaldes "vild ung". Omkring 1993 var han selv med i en gruppe unge, som bedrev hashhandel, lejlighedsvis indbrud og andre kriminelle aktiviteter med base i Amagercenteret. Så blev han på "Ungdomsgaranti" inviteret med i istandsætningen af udviklingsprojektet *Projektets* delprojekt *Koldt Blod*, og kort efter var han medinitiativtager til et samarbejdsprojekt der hed *Ungecenteret*. Efter en tid som "ressourceperson" (Projektets begreb), og da hans kæreste blev gravid, lagde han gradvist kriminaliteten på hylden. Han var nu allerede socialarbejder, og som sådan bekom hans kendskab og respekt i lokale kredse på begge sider af lovens og det gode selskabs grænser ham vel. Han og Joe er barndomsvenner. Joe har aldrig selv været "vild ung", men har næsten altid været tæt på dem. Joe fortæller at det var naturligt for ham at blive socialarbejder, fordi han altid har været med hvor de voksne snakkede og altid har blandet sig og taget sig af fælles problemer. Hans debut som socialarbejder var da han og Firet udarbejdede et oplæg til lokalcenteret Sundby Nord om håndteringen af Amagers problemer med vilde unge indvandrere. Efter langvarige forhandlinger og ikke mindst opbakning fra Projektet og dets netværk (som bl.a. inkluderede vægtige aktører såsom politikere i Borgerrepræsentationen) kunne Firet og Joe etablere sig som ledere af ungdomsklubben *Bananen*.

Nu i 2000 er Joe blevet medarbejder i *Vilde Læreprocesser*. Vilde Læreprocesser er tre heltids og en håndfuld løsere tilknyttede socialarbejdere, hvoraf én er faguddannet, men alle først og fremmest er selvlærte i de projektnetværk, der siden slutningen af 80'erne er vokset frem og gradvist, efter først at have markeret en skarp socialpolitisk opposition, er blevet en integreret del af Københavns Kommunes sociale arbejde med unge. Det blev etableret i 1999 som et egentligt kommunalt projekt, der på én gang arbejder med de unge, uddanner

socialarbejdere, og reformerer institutionerne som ungearbejdet er organiseret i.

Netværksarbejde

Det er temmelig kompliceret at gengive *hvordan* de gør alt dette; men vi kan i første omgang sige at *netværksarbejde* er centralt i alle tre henseender og får dem til at hænge sammen: Arbejdet handler om at muliggøre udviklingsprocesser for mennesker og fællesskaber og deres vilkår ved at knytte dem sammen og lade dem være ressourcer for hinanden og anerkende hinanden. Fx er Firets anerkendelse som socialarbejder muliggjort først ved hans brug af sin "respekt" på gadeplan til gavn for Projektet, og dernæst ved at de resultater, som det førte med sig blandt de unge, sammen med projektets (hårdt tilkæmpede) anerkendelse, begrundede hans ansættelse i det lokale socialcenter, hvilket igen siden gav ham ressourcer, som kunne komme de unge, som han kendte, til gode, så han kunne operere handlekraftigt og dermed knytte de unge endnu bedre, og i endnu større tal, til sig, samt gav Projektets netværk en fod indenfor i socialcenteret, hvilket var med til at gøre efterfølgeren Vilde Læreprocesser til et flagskib i Københavns Kommunes udviklingsarbejde med socialt udsatte unge... osv.

De netværksforbindelser, der særligt knyttes i historien her ovenfor, er også talrige. Umiddelbart selvfølgelig forsøget (som mislykkes) på at knytte de to stridende grupper unge sammen; dernæst – da *Bananen* er led i Socialcentrets Ungeteam – etableres også forbindelser til disse unges sagsbehandlere m.v. (og der gives samtidig substans til Socialcentrets decentrale socialpolitiske identitet). Via de to grupper unge knyttes forbindelser til deres storebrødre, som de unge enten direkte handler på vegne af når de slås (antager Joe), og/eller som måske kan medinddrages som ansvarlige for at løse konflikterne. Med den "nye" gruppe af unge på den anden side af Amagerbrogade gør *Bananen* et forsøg på

at udvide sit virkefelt, og det både forudsætter og bevirker nye forbindelseslinjer, både til nye ungdomsgrupper, som Firet og Joe på dette tidspunkt endnu kun aner konturerne af, og også til socialarbejdere i det nye område. Firet og Joe, som internt i Bananen er de "gamle", der allerede har taget skridtet fuldt ud til at blive socialarbejdere, søger med deres dristige fremrykning at presse deres "yngre" kolleger – "vilde unge", der er blevet rekrutteret som socialarbejdere senere end de selv – til også at tage mere forpligtende skridt, hvor de tør tage konflikterne, frem for at undvige dem for at opretholde de gode relationer til deres venner og bekendte, sådan at Firet og Joe bliver "bussemænd". Når Firet fortæller historien, så realiserer han, netop ansat som leder af et andet tværgående kommunalt gadeplansprojekt, en aktuell netværksforbindelse til Vilde Læreprocesser. Endelig må det ikke glemmes, at det stående forskningssamarbejde med Vilde Læreprocesser har været fra starten og indgår i samme slags netværksforbindelser: Forskningen giver Vilde Læreprocesser (og derigennem Joe) legitimitet som udviklingsprojekt i frontlinjen, hvilket smitter af på projektets samarbejdspartnere, som deltager i forskningen, såsom Firet, og omvendt giver den forskning en empirisk forankring sanktioneret af højt anerkendte socialarbejdere og embedsfolk i felten.

Her kunne vilkårligt nævnes mange flere af de mulige tråde, der bliver knyttet med de beskrevne handlinger og med fortællingen om dem. Og netop en sådan *vilkaarlig mangfoldighed* af forbindelseslinjer ligger i god tråd med at opfatte det sociale arbejde her som netværksarbejde. Med det begreb er vi så at sige allerede i frontlinjen i udviklingen af det sociale arbejde på måder, som vi kan starte med at opholde os ved.

For det første er "netværksarbejde" repræsenteret i en række forskellige fagligt-videnskabelige diskurser, der er ligeså "moderne" og "progressive" som, om end ikke nødvendigvis

direkte forbundet med, Vilde Læreprocesser. Jeg kan umiddelbart pege på 3 varianter: a) Abstrakte teoretiske modeller som i større eller mindre udstrækning bliver brugt som redskaber også i analyser af mere konkret praksis, men hvis hovedanliggende snarere er grundlagsteoretisk eller epistemologisk (Elgaard, 2001; Gomart & Hennion, 1999; Hetherington, 1997; Latour, 1987; Moser & Law, 2001; Nissen, 2003b); b) normative eller deskriptive redegørelser for socialt arbejde, psykoterapi, sundhedsarbejde m.v. som netværksarbejde (Engeström et al., 1999; Seikkula J. et al., 1995); c) introduktionen af objektet "netværk" som element i socialt arbejde, "community psykologi" m.v., fx ved at søge at påvise en almen forebyggelseseffekt af "socialt netværk" (Orford, 1992; Keupp, 1990; Lewis et al., 1998). De her nævnte teorier er indbyrdes meget forskellige, især hvis de betragtes som repræsentanter for videnskabelige "skoledannelser", men et fælles træk er netværksbegrebets meget formelle og abstrakte karakter. Hvad enten det må betragtes som et udtryk for, at der arbejdes på et grundlagsteoretisk plan, hvis abstraktioner endnu ikke er udfoldet konkret; eller for, at begrebsindholdets mere bestemte konturer gives med den praktiske kontekst der medtænkes implicit, eller blot for, at begrebet bruges i en sammenhæng, hvor dets flertydighed snarere er en fordel end en ulempe – så etableres det i alle tilfælde som modposition til mere bestemte og mere differentierede begreber fra mere "traditionelle" diskurser.

For det andet er netværksarbejdet karakteristisk for en praktisk udviklingstendens i socialt arbejde. Der etableres "institutioner uden mure" eller endda deciderede bevægelige "ad-hoc-institutioner" i form af projekter uden fast målgruppe, formål, placering m.v. Der afholdes myriader af koordineringsmøder og samarbejdes "på tværs" og i "partnerskaber" mellem offentlige institutioner indbyrdes og med selvejende, velgørende og private orga-

nisationer. Brugere, pårørende, kolleger og naboer inddrages på lige fod som medansvarlige “aktører”. “Lokalmiljøer” defineres som diffuse enheder der ikke blot skal være ramme eller objekt, men også ansvarligt subjekt, for socialt arbejde (Adolph et. al., 1999; Bech-Jørgensen, 2001; Bertelsen, 1991; Fisker et al., 1992; Hegland, 1994; Hulgård, 1997; Olsson, 1992; Orford, 1992; Prior, 1993). Vilde Læreprocesser realiserer meget direkte netværkstanke som organisatorisk koncept, idet det selv er en ganske lille organisation, der opererer som “klunser” ved at placere sig som knudepunkt i netværker af samarbejdsrelationer mellem selvstændige og jævnbyrdige aktører.

Arbejdets netværkskarakter er altså ikke blot lige til at få øje på og beskrive, det er også gjort nærliggende af en lang række referencer fra de praktiske, administrative, politiske og videnskabelige sammenhænge; og jeg er selv en af dem der knytter (netværks-) forbindelser mellem de forskellige kontekster. I en tidligere analyse af et andet af Vilde Læreprocessers forgængerprojekter, Projektet, har jeg netop foreslået en sådan fortolkning af en avanceret netværksmetode hvis pointe er en “uærbødig” og smidig ad hoc sammensætning af alle elementer i praksis i en “konkret situation” – mål, aktører, midler, objekter osv. (Nissen, 2000b). Anskuet på baggrund af det sociale arbejdes traditionelle – og stadig ofte uerkendte – fastlåsthed i institutioner, professioner, målgruppedefinitioner m.v., og dets ulykkelige forelskelse i målrational indsatsplanlægning (herom nærmere nedenfor), forekommer en sådan “slippen-gækken-løs” at være et revolutionerende skridt der åbner både for mangfoldige muligheder og for en helt ny slags faglighed.

Men lad os prøve at se på netværksbegrebet lidt udefra – på, hvad det *gør*, snarere end hvad det *er* eller *afbilder*, og dvs. også rette opmærksomheden mod det, som netværkerne er modbegreber til.

Generelt betragtet er netværket komple-

mentært til begrebet “rum” som spatial / topografisk metafor (som figurerer overalt i det sociale arbejde: Ind-/udskrivning af klienter, terapeutisk rum, at rumme, marginalisering, osv.): Rum adskiller – indenfor/udenfor – mens netværk forbinder; netværksbegrebet abstraherer fra mere konkrete positioners kvalitative forskelle og etablerer lighed mellem aktører; herunder bortfalder måske især fastlåste fordelinger mellem subjekter og objekter for praksis (socialarbejdere og klienter); med sine abstrakte, forskelsløse punkter, og sit fokus på forbindelser på bekostning af adskillelser, etablerer netværksbegrebet vage og åbne enheder. Begrebslogisk set er rummet og netværket imidlertid hinandens forudsætninger ligesåvel som modpoler: Adskillelsen er også en forbindelse, forskellen implicerer en lighed osv.⁸

Som procesbegreb står netværket overfor en produktionsmetafor (som har kendetegnet det sociale arbejdes begreber om “behandling”, “resocialisering” m.v.). Netværket realiserer transmission snarere end transformation, udveksling snarere end frembringelse. Klunsermetaforen, hvorefter det værdiløse tilføres værdi ved at blive sammenbragt, peger imidlertid også på hvordan udvekslingen selv er produktiv. Igen her kan vi gå bagom mod-til forudsætningsforholdet. Den “rene” udveksling forudsætter et helt abstrakt og alment medium, hvis tilvejebringelse selv er en vedvarende transformativ proces, og produktionens målrettedhed forudsætter den almengørelse, som udvekslingen realiserer (Marx, 1974).

Såvel teoretisk som praktisk kan netværks-

8 Denne dialektik er på spil i Foucaults begreb om *heterotopi* (Foucault, 1986), der på den ene side hævder rummet som konstitueret ved den begrebslige forskel, men på den anden side (derved samtidig) peger på, at rummets indhold aldrig kan være rent, og således tendentielt opløser det i netværk. Når denne bevægelse fuldbyrdes (som hos Hetherington), mistes redskabet til at fastholde det begrebsligt, hvilket så må håndteres med et fix: aktør-netværks-teoriens begreb om et “obligatorisk passage punkt”, der reelt implicerer vilkårlighed (sml. også Harvey, 2000; Nissen, 2004a).

begrebet mere generelt opfattes som en relativistisk modpol til fundamentalisme. Som sådan kan det opfattes som et yderpunkt i en ideologisk dikotomi, der kan siges bredere at kendetegne moderne kapitalisme, enten opdelt på tidsaksen som en pendulsvingning, eller udstrakt som en konfliktfyldt sameksistens af modsatte former (Harvey, 2000; Parker, 1998; Zizek, 1999). Vi skal da også støde på denne formelle modsigelse i flere forskellige skikkelser nedenfor.

Dette fokus på de helheder, som netværksbegrebet er den ene halvdel af, kan bringe os udover fordomme, som vi kan hænge fast i, fx under indtryk af aktuelle ideologiske strømninger, ifølge hvilke udvekslingen (markedet) og forbindelserne (kommunikationen) simpelthen erstatter frembringelsen (produktionen) og enheden (fx staten). Dermed kan vi også lettere finde på at spørge til de typer af rum der dannes og de transformationer, der alligevel finder sted, når "netværker" lanceres som kodeordet, fx når behandlingsinstitutionerne tilsyneladende opløses i ad-hoc-projekter. Ligesom perspektivskiftet fra rum til netværk kunne problematisere utopiske frirum, "alternativer" som organiseringsform i socialt arbejde ved at spørge til deres konkrete udvekslinger, sådan kan rum-begrebet også give kritisk input til socialt netværksarbejde ved at fastholde et fokus på hvordan der konstitueres afgrænsede fællesskaber og identiteter skjult i netværksretorikkens åbenhed.

Desuden kan det hjælpe til at analysere hvordan disse dobbeltheder kommer til udtryk i praksis. Når dikotomien udstrækkes tidsligt, ses den som en ujævn bevægelse mellem modpoler, altså en pendulsvingning eller en cirkelbevægelse. Fx kan en projektorganisation som Projektet eller et uformelt netværk som Vilde Læreprocesser ses i en pulserende rytme mellem spredning og samling af deltagere, ressourcer og selvopfattelser, således at de praktiske aktiviteter og nærvær, der realiserer netværket som "fællesskab", ikke nødvendig-

vis eksisterer konstant, men etableres dels i cykliske rutiner (det ugentlige eller månedlige møde), dels over længere forløb som momentane modreaktioner på, at nok så relevant op-søgte samarbejdsflader giver en usikkerhed om egen identitet og opbakning, og omvendt en samling af ressourcer undergraver livsvigtige forbindelseslinjer. Et andet eksempel er, at bestemte problematikker i det sociale arbejde veksler over tid mellem institutionalisering og af-institutionalisering. Det er tydeligst ved marginaliseringsprægede problematikker som sindslidelse og stofmisbrug (Castel et al., 1982; Prior, 1993; Winsløw, 1984). Når begge dikotomiens sider ses fordelt simultant (rumligt og socialt), så ses den som en sameksistens og ydre kombination af fragmenterede enheder, en slags fundamentalismernes pragmatik. Et eksempel fra feltet kan her være fremvæksten af bestemte skarpt ideologisk definerede institutioner (fx 12-trinsbehandling af misbrugere, Tvind-institutioner eller Scientology-baserede programmer), som vokser ved at blive anvendt af pragmatiske klunsere (fx kommunale sagsbehandlere, som henviser og finansierer deres klienters ophold af praktiske grunde, der i større eller mindre omfang underbygges med fx eklektiske evalueringer)⁹.

Selvom netværksbegrebet – og dets skygge, rum-begrebet – således kan bruges deskriptivt på de mest umiddelbare og mest abstrakte niveauer i det sociale arbejde, så har det dog netop den begrænsning. Det umiddelbare og abstrakte, håndteret med rum-tidslighedens metaforik, skærmer det *formidlede* og *konkrete* af. Vi kan kun vælge mellem at tage givne overleverede former for gode varer eller at opløse dem – det eneste alternativ til det bestående er således formløst, altså kaos – og begge alternativer er således *vilkårlige*.

9 Man kan mere generelt overveje denne "fundamentalismernes pragmatik" som almen model for en velfærdsstat. Det er måske en måde at beskrive Paul Hirsts "associative demokrati" (Hirst, 1993; Høgsbro, 1992; Krogstrup, 1997; Pedersen, 1999)

For at komme ud af dette dødvande kan vi passende tage et modsat, uvilkårligt udgangspunkt, der muliggør en analyse af det sociale arbejde som konkret og formidlet. Med andre ord bestemte Joes, Firets m.fl.'s arbejde indholdsmæssigt som en form for almengørelse, hvis grundlag tilsyneladende er absolut, men også subjektivt sat, i en konkret historisk situation: Som *værdibaseret*.

Det "autentiske" sociale arbejde:

Interpellation og den kritiske

påkaldelse af hverdagslivet

Hvis vi igen starter i det praktiske, så kan vi relativt let få øje på, at der er bestemte "værdier", der går igen i netværksarbejdets tilsyneladende ubegrænsede mangfoldighed. "Værdier" er et passende begreb her, af to grunde. For det første fordi det netop ved overgangen fra de helt abstrakte netværksbegreber er en betegnelse for hvad der regulerer udvekslingen; det er i kraft af "værdier" at netværkets forbindelser gives positiv eller negativ ladning og således dels ikke bliver vilkårlige, dels kan optræde kvantitativt som ressourcer. For det andet fordi begrebet "værdier" indgår centralt i den sociologiske objektivisering af feltets selvforståelse, som den nærværende tekst ikke kan undgå at stå i et kritisk forhold til (fx hos Hulgård, 1997; Nygren, 1995; Nygren, 1996) netop i spørgsmålet om hvordan sådan noget som Bananen kan forstås som udvikling af det sociale arbejde. Det interview, som vi ovenfor så et uddrag af, var som nævnt et led i mit forskningssamarbejde med udviklingsprojektet Vilde Læreprocesser. Forsknings-samarbejdet og Vilde Læreprocesser selv som netværksdannende organisation er netop hvad man kunne kalde "værdibaseret". Det viser sig bl.a. i en særlig tillid. Når Firet fortæller den temmelig kontroversielle historie hvor der uddeles øretæver, så er det fordi han har tillid til at hans tilhørere, herunder forskerne, ikke vil misbruge den til at udskrive Bananen, Joe, ham selv eller andre

som voldsforherligende¹⁰. Denne tillid er ikke forankret i juridiske reguleringer eller institutionelle regler, professionel identitet eller dybt personligt kendskab. Den er derimod forankret i en række fælles almene holdninger, som gør vores samarbejde meningsfuldt, men som i første omgang mest er bestemt negativt, som en overskridelse, en forandring. Det, vi har for sammen, er "værdibaseret" i den forstand at det kun meget vanskeligt lader sig afgrænse og bestemme målrationalt; de målsætninger, der regulerer samarbejdet, har en paradoks karakter af overskridelse af de referencerammer, hvorudfra de kunne gives konsistent mening. Det er et udviklingsarbejde; netop som udvikling af socialt arbejde unddrager det sig vurdering med det sociale arbejdes givne standarder; og netop som udvikling af praksisforskning lader det sig ikke uden videre regulere med de gængse "værdier" for anvendt forskning.

I det interview, der gik forud for det ovenfor citerede i det forløb, som vi kaldte "magtudredningen", blev denne negative bestemmelse af det værdibaserede sociale arbejde – altså bestemmelse ud fra hvad det *ikke* er – på flere måder omtalt og illustreret med fortællinger. Lad os se nærmere på en sådan fortælling. Vi giver ordet til Peter "Pedal", som er udegående gadeplansarbejder fra en ungdomsklub i en anden del af byen. Hans ærinde med sine historier – det tydeliggør han selv senere i samme interview – er netop at illustrere hvordan hans møde med de unge er formidlet af en bestemt "ånd", samt, at det netop er (hhv. bør være) denne ånd, der primært kendetegner det, vi har tilfælles, når vi mødes i regi af Vilde Læreprocesser, også når vi taler om magt i socialt arbejde.

¹⁰ Det er nu ikke juridiske problemer, han er bekymret for, på Joes vegne; Joe forsøgte faktisk, kort efter den beskrevne episode, at anmelde sig selv for vold, men forgæves. Men såvel Bananens som Vilde Læreprocessers omdømme (et begreb der viser "værdi" fra en anden vinkel) står på spil, og der er socialpolitiske aktører der kunne have interesse i at skade det.

“Jamen eh – det var en oplevelse jeg havde her for nogle uger siden, hvor der er en – en rod, øh i – starten af 20’erne, midten af 20’erne, ude fra Enghaven, som øh – som kommer og siger at han er kraftigt på skideren, og om jeg vil hjælpe ham med at finde en advokat? Og det – det er sådan en fyr, som jeg ikke rigtig har kendt særlig godt i mange år, men alligevel vidst hvem var, og vidst at jeg ville komme til at have noget at gøre med ham i fremtiden. Og han har haft en rygeklub, og jeg kender hans storebrødre, for dem er jeg opvokset med. Og jeg har tidligere – er der en anden ung, som har haft noget konflikt med ham omkring den dér rygeklub, og noget med noget økonomi, øh, og – og han eh – er også en fyr som har været en del i Spanien, fordi det er lidt det han lever for, at tage – at lave nogle penge og så tage til Spanien. Og så kommer han og ligesom siger: Bum! han er jo lidt på skideren og ku godt tænke sig at snakke med en advokat, og hvor han har hørt fra en anden én at – at jeg har et godt forhold, eller arbejder sammen med en advokat. Og – da jeg tænkte, jeg godt ku’ tænke mig at gi ham en hånd og lære ham lidt bedre at kende, og opbygge en eller anden relation til ham, så siger jeg: “Det kan vi da godt finde ud af at kigge på!” Og jeg har jo snakket med ham for nylig, ham advokaten, i andet ærinde [her blinker Peter til en anden socialarbejder fordi de lige har snakket om en anden ung, de har tilfælles] – øh – og øh – han sagde: “Jamen kom bare med de dér unge rødder! Fordi dem vil jeg godt hjælpe!” Det er sådan en lidt – engageret advokat. Og så får jeg lynhurtigt flikket en aftale sammen, med den- neher fyr, og med advokaten, så faktisk to dage efter, en eller to dage efter, har vi en aftale inde hos advokaten. Og så mødes vi på en café, og går over til advokaten, og – for at snakke med ham, og – han siger jo stort set ikke noget om hvad det er for nogle problemer, han har, til advokaten, men får alligevel et godt råd, og – og så skinner solen. Og jeg havde alligevel planer om at jeg skulle ud i det gode vejr. Og så siger jeg til ham: “Hva – skal vi ikke –” – han har en bil – “skal vi ikke ta en tur?” Jeg tror jeg sikrer mig at han har nummerplader på, fordi jeg har været ude at køre i nogle biler uden nummerplader – øh – og hvor vi så ta’r – hvor han så si’r: “Jeg har lige for resten min Mallorca-ven, og – en veninde, parkeret her rundt om hjørnet, så – dem henter jeg lige, og så kan vi godt køre en tur ud i det gode vejr”. Og – så henter han de dér folk, og – og så sidder

der så denne hér spanske pige på bagsædet, som bliver noget utryg, da jeg kommer dér, og kan ikke helt finde ud af hvad det er for noget, sådan en eller anden skægget mand med taske, eller et eller andet, – og – og så ta’r vi op ad – op ad kysten, og finder et sted. -Nej først – og går ud på molen og slikker noget solskin og sludrer, og – og sludrer hele vejen – først, så afleverer vi hende her pigen hjemme hos hendes mand, hende her pigen, som vist er pro forma gift i Danmark, og det er en af deres veninder, og det er sådan noget halv-underligt fikumdik noget, de har kørende, de her drenge, med hende her pigen. Øh – men det er – en eller anden veninde af en eller anden art, jeg ved ikke om de har noget seksuelt kørende, men det ku de godt ha. Øh – og så ta’r vi derop i havnen, og – ham den ene af dem, han råber og skriger som en stukken gris, fordi det er ligesom sådan hans stil, at han skal være sådan bred, lidt, og – og hvor jeg får sagt til ham: “Slap nu af! For helvede, du er ikke i Pusher Street, eller Costa del Sol, eller et eller andet, prøv lige at slappe af, og *nyd*, solen skinner, der er fred her i havnen, slap af!” Og de synes det er dejligt og hyggeligt, og vi sludrer om – om løst og fast og Vesterbro og fælles bekendte, og – de fortæller om Spanien, og – og øh – så går vi ind et sted, hvor at øh – vi lige skal ha en bid brød, og – og hvor det ender med, at jeg gir en bid brød. Ikke helt afklaret omkring, om min arbejdsplads vil betale det eller ej, men indtil videre, så har de da i hvert fald betalt de dér 300 kr., eller 250, som det kostede, at få et stjernesud og en kop kaffe eller en danskvand, eller hvad fanden det var.

Og så har man lige sådan et par hyggelige timer, øh – og øh – så ta’r vi tilbage til København, hvor de selvfølgelig: Så begynder de at ha travlt, nu har de jo også sådan sluppet af i 3-4 timer, og øh – så ta’r vi tilbage til København, og de skal alt muligt, og – hvor jeg så snakker med den ene af de her fyre, øh – et par dage efter, og han siger, at advokaten har undersøgt noget for ham, og han siger gentagne gange, at han har været rigtig glad for den dér oplevelse. Han spørger mig for resten også indimellem hvorfor jeg ikke er leder af min arbejdsplads, og det tog jeg som et – et kompliment, til at – at han synes, at den måde, at jeg ligesom var på, som menneske, og den måde at jeg – rykkede på, at øh – at jeg fandme var fed.

Og de oplever, de der gutter, at de kan snakke med mig, og at jeg er frisk, og jeg er på bølgelængde med dem, på en eller anden måde, og

samtidig så udtaler de også at de har en eller anden bevidsthed om, at jeg har – det er jeg så måske ikke helt *selv* klar over jeg har – at jeg ligesom har dedikeret mit liv til at øh – at hjælpe sådan nogle rødder, der er på skideren. Altså: Hvor de godt er klare over, øh – at det et eller andet sted er mit arbejde og samtidig, så – hvad hedder det, at – synes de også at de har en eller anden ordentlig kontakt med mig, ved siden af det dér, arbejde, dér. Og det – har tid til dem, og gider dem, og – og de dér ting og sager.”

Historien er et godt billede på det negativt værdibaseret, som en bevægelse fra det professionelle til det hverdagslige værdimæssige, fordi den handler om en tur ud i det blå. Det er den udegående gadeplansarbejder, der ikke er ude for at patruljere, observere eller opsøge, men er fritgående fra begyndelsen, og en biltur “ud i det gode vejr” langs kysten er ikke just en målrationel intervention i et ungdomsmiljø. En første grundpointe er, at det sociale arbejde her gives som en *gave*. Peter har, ligesom den “socialt engagerede” advokat, ingen formelle eller professionelle forpligtelser overfor den unge mand eller hans venner og veninder. Investeringen i netværket forventes at give afkast, men på en så almen og indirekte måde, at den alligevel er værdibaseret. Overskridelsesbevægelsen beskrives yderligere flere gange alene i dette lille udsnit (Peters egen opvækst som reference, udlægget for maden, snakken om løst og fast og fælles bekendte), før den nævnes helt eksplicit med fortællingen om de unges taknemmelighed. Det centrale er ikke bare hvordan Peter kommunikerer (er frisk, på bølgelængde, har kontakt), eller at han prioriterer de unge (rykker, har tid til dem, gider dem), men også at kontakten er ved siden af arbejdet og helt generelt “hvordan han ligesom er som menneske”.

Ligefrem *dedikeret* sit liv til at hjælpe vil han nu ikke sige han har; det er ikke et kald. Det er en ganske vigtig tilføjelse. Han ofrer ikke sig selv til noget højere. Den måde, han er som menneske på, og hans møde med de unge, udenfor arbejdet-i-snæver-forstand, hæ-

ver ham ikke op fra, men placerer ham tværtimod i, et hverdagsliv.

Det “menneskelige” udenfor arbejdet er imidlertid heller ikke bare et spontant kulturelt tilhørsforhold til et allerede givet hverdagsliv. Peter har ikke selv noget særligt forhold til Spanien, og hans liberale attitude overfor de unges forvaltning af narkotikasmugling og seksualitet er en tilkæmpet kulturel refleksivitet og en bevidst bestræbelse på at “møde dem hvor de er”. At vægten lægges netop her – særligt i en diskussion om magt i socialt arbejde – er nok et liberalt indlæg i debatten om Vilde Læreprocesser. Men det er mere generelt også et udtryk for, at den “ånd”, der tales frem, er én der skabes i processen, ikke en der findes forud, udenfor det sociale arbejde. Det er én der bliver til både på solskinsdagen og i interviewet, i samme takt som den rekrutterer sine proselytter. Også dette er med til at begrunde dens abstrakte eller minimalistiske udformning, udformningen som en kritisk overskridelse af en traditionel form.

Det er imidlertid ikke det samme som at den kan reduceres til en opportuniste. Selvom det er en vidtfavnende ånd, formuleres den i en – her tavs, men meget ofte eksplicit – kontrast eller opposition til den socialpolitisk fremherskende ideologi i en højaktuel problematik, nemlig spørgsmålet om rets- og socialpolitik overfor kriminelle unge (Nissen, 2002b). Gennem sin indplacering i dette socialpolitiske felt får historien og dens ånd konturer og bestemt-hed.

Community – den kritiske påkaldelse af hverdagslivet

Vi kan betragte Peters lille fortælling her som et led i dannelsen af ikke bare et netværk, men også et værdibaseret fællesskab, et “community”, gennem hvad man kan kalde en *kritisk påkaldelse af hverdagslivet*. Hverdagslivet i al dets ubestemthed påkaldes som en umiddelbar holistisk og humanistisk kulturalitet i kontrasten til det traditionelle professionelle

(det sociale system) og til det direkte inhumane (lov-og-orden-ideologien og retssystemet). Bevægelsen ud i hverdagslivet tilstræber en *autenticitet*; opsøger en neutral grund og bygger et miljø hvor såvel sociale problemer som de mennesker, der berøres af dem, og deres mellemmenneskelige forhold træder uforvansket frem. Det autentiske sociale arbejde er i denne skikkelse ikke et ideal om en dialog, et jeg-du-forhold, frigjort fra roller og regler i institutionernes givne ydre rammer, sådan som det ofte fremtrådte i 1970'erne (se fx karakteristikken hos Bader, 1993). Det er derimod, som vi ser både i fortællingens indhold og form, et fællesskab.

Ligesom det gælder hele den strømning, der aktuelt introducerer begrebet "community" i dansk socialt arbejde – fx i skikkelse af en nybyggt disciplin ved navn "community psykologi" – så kan vi med Nikolas Rose (1999) identificere en statslig styringsrationalitet, der opfinder og opdyrker et udenfor-statsligt lokalsamfund. Som sådan er "community" begrebet her specifikt for det, Rose kalder den "avancerede liberalisme". Til forskel fra 1960'ernes og 1970'ernes "velfærdsreformatorerne community", som udgjorde et "netværk af professionelle institutioner og tilbud til sociale borgere, spredt ud over deres hverdagslivs territorier", er den "avancerede liberalismes community" -

"den tredje sektors community, (...) et moralsk felt der binder personer i varige forhold. Det er et rum af *følelsesmæssige forhold* igennem hvilke *individuelle identiteter* dannes gennem deres tilknytning til *mikro-kulturer* af værdier og betydninger. (...) Og det er gennem den politiske objektivitet og instrumentalisering af et *sådant* community og dets "kultur", at politisk styring skal genopfindes" (Rose, 1999, 172-3).

Dette "community" er autentisk på den måde, at det opfindes, opdyrkes og konstitueres som noget sandt, noget altid-allerede værende. Hvor fællesskaber tidligere (helt tilbage til de former, som bl.a. Foucault, 1967, beskriver)

var rationelle idealkonstruktioner, som blev skabt fra grunden med eller i institutionerne selv (som miljøterapi, behandlingskollektiver osv.) så skal disse findes og gødes uden for murene (se også Prior, 1993). I forbindelse med udpegningen af sub- eller mikro-kulturer som forud-eksisterende størrelser træder en etnografisk (social-antropologisk) vidensform på banen som stadig mere vægtig i det sociale arbejde (se fx Asmussen & Jöhnke, 2004; Bourgois, 2003; Estroff, 1981; Kolind, 2008; Spannow, 1997; Sørensen, 2003). Det er ikke længere psykologien, der skal designe den gode, helbredende familie eller gruppe, som kan erstatte og modvirke problemfamilien eller ungdomsbanden i arbejdet med individet; derimod skal antropologien overbevise os om, at subkulturen og netværket er bærere af en oprindelig og godartet kulturalitet.

Selvom "community'et" således i sin autenticitet synes ligeså løsrevet fra det traditionelle, statslige sociale arbejde som en fremmed kultur, så er Rose's grundpointe om, at det stadig må betragtes som en "governmentality", en styringsrationalitet, central. Men netop for at udfolde den pointe må vi overskride den deskriptivitet og den ubestemte generalitetsfordring, som er karakteristisk for "governmentality"-analyser som Rose's. Hverdagslivets påkaldelse må ses som en ideologisk operation i forhold til en bestemt velfærdsstat.

Ser vi på det meste af den danske forskning i den tredje sektors fællesskaber og lokalmiljøer fra 1980'erne og frem, kan vi finde en sådan mere ideologisk præget vinkel i mere eller mindre reflektive skikkelser, nemlig analysen af dem som *oppositionelle* elementer i det sociale arbejde eller i velfærdsstaten generelt (Bech-Jørgensen et al., 1997; Bech-Jørgensen, 2001; Bertelsen, 1991; Christie, 1990; Hegland, 1994; Hulgård, 1997). Forskningen forstår sig ofte i en ideologisk solidaritet med de lokalmiljø-projekter, der således udfordrer og udvikler velfærdsstaten gennem at etablere dialog med dens udstødte, og med de em-

bedsfolk og politikere, som hjælper dem på vej. Selve værdibaseringen gives forskellige teoretiske udformninger, men en udbredt form er anvendelsen af Habermas' skelnen mellem systemverden og livsverden (Habermas, 1987): Hvor velfærdsstaten traditionelt ses at repræsentere en instrumentel rationalitet (systemverden), legemliggør projekterne en kommunikativ (livsverden).

Her kan man i en bagklogskabs skær (i hvert fald indtil man bliver overhalet af en ny bagklogskab) betragte denne progressivisme, denne tendens til at se den tredje sektors communities som en menneskeliggørende udvikling af velfærdsstaten, som naiv, enten overfor det nyliberale jordskred, som den var med til at udløse, eller overfor den måde, hvorpå den selv udgør en ny instrumentel styringsrationalitet snarere end en kommunikativ ditto. Begge typer af kritik kunne hente næring fra det forhold, at den substantielle værdibaserings, der skulle udgøre modpolen til den instrumentelle fornuft, i realiteten selv er meget tæt på en formalisme (når den sætter regler for kommunikativ handlen) og en liberalisme (når den hviler på en abstrakt humanisme ud fra hvilken enhver må sætte egne standarder for det gode liv).

Det er imidlertid langt fra givet, at bevægelsens rækken ud mod udstødte skal legitimeres som en tom liberal tolerance eller med reference til en utopisk ukoloniseret livsverden. En anden mulighed, som vi nu skal se nærmere på, er at opfatte den som et moment i velfærdsstatens selvoverskridelse, som grundlæggende kendetegner socialt arbejde i en velfærdsstat.

Socialt arbejde som subjektivering

Her kan vi, trods nationale forskelle, som vi vender tilbage til, tage afsæt i Mark Philps Althusser- og Foucault-baserede analyse af det sociale arbejde i England (Philp, 1979). Hans udgangspunkt er en problematisering af det sociale arbejdes humanistiske subjektivisme som vidensform. Philp søger at vise hvordan

dette hverken er en vilkårlig værdibaserings eller et førvidenskabeligt residual, der blot kan skaffes af vejen, men tværtimod et alment og objektivt uomgængeligt træk ved det sociale arbejdes diskurs, som med nødvendighed stiller sig i vejen for at det sociale arbejde kan blive en "science".

Pointen er, at det sociale arbejde centralt handler om at skabe subjekter. Historisk set bliver socialt arbejde til i takt med at der etableres et pjalteproletariat som det "sociale problems" rest ved arbejderklassens anerkendelse. Ved at blive integreret i en styringsrationalitet og forbundet med arbejderklassens anerkendelseskamp udvikles de kristne barmhjertighedsgerninger fra et relativt perifert ideologisk udtryk til en egentlig (statsligt) organiseret og professionel praksisform. "Sjælefrelsen", altså konstitueringen af selvansvarlige subjekter i ideologien, forbliver omdrejningspunktet. Philp opregner tre operationer som fundamentale: At konstituere (pjalteproletarer som) subjekter, at tale på vegne af subjekter (formidle mellem dem og samfundet), samt at integrere egenskaber, der kunne reducere dem til objekter, i deres subjektivitet (fx ved at indskrive irrationelle eller asociale handlinger i en menneskeligt forståelig livshistorie). Men subjektdannelsen er på flere måder forandret i et egentligt socialt arbejde i forhold til dets religiøse forgænger. For det første udskilles det som selvstændig professionel praksisform med egne institutioner, egen diskursiv regulering og identitet, og dermed også en optagethed af afgrænsning fra andre "fag", der håndterer mennesker, som psykiatri, kriminologi osv. For det andet sætter den humanistiske ideologi en *dennesidig* sjælefrelse. Subjektdannelsens potentialitet må derfor objektiviteres, gives substans, i en praktisk social integration. Dette pres mod en "faglig" afgrænsning og objektivitering af subjektiviteringsprocesser sætter en dialektik i spil, et stadig bevægeligt modsætningsforhold mellem subjektivt og objektivt, som ikke er ulig det vi kender fra sundheds-

diskursen (Otto, 1998) eller den pædagogiske dannelsesdiskurs (Hofmeister, 1998). For det tredje, og mere specifik for det sociale arbejde, er “det sociale” som objekt for en styringsrationalitet en overgribende diffus kollektivitet, som afhængigt af politiske styrkeforhold retter blikket mod individer, familier, lokalmiljøer, grupper, subkulturer osv., eller endda “samfundet” som sådan.

Dette sidste har igen to konsekvenser med omfattende implikationer. Den ene er, at den holisme, som i pædagogikken og sundhedsdiskursen udgør en yderpol i de diskursive bevægelser, er selve kernen i det sociale arbejdes selvforståelse og afgrænsning. Hvor altså pædagogikken udmærket kan specialisere sig i en bestemt fagdidaktik, eller sundhedsarbejdet i sygdomsbehandling, uden at ophøre med at være hhv. pædagogik og sundhedsarbejde, så står det sociale arbejde hele tiden i fare for at undergrave sig selv når det objektiviseres og specialiseres. Den anden konsekvens er, at dannelsesarbejdets subjektive potentialitet principielt rummer en gensidighed i formidlingen mellem de udstødte og det samfund, som de er udstødt fra, og altså realiserer interpellationsprocessens gensidighed. Det sociale arbejde definerer sig i – og forholder sig til – hele spektret mellem psykoterapi, opdragelse og et “social engineering”, der bliver svært at skelne fra den politiske kamp om det sociale spørgsmål¹¹. Det indebærer, at selvom det sociale arbejde efterhånden har en kontinuerlig faglig tradition, så kan det også hele tiden ses at “genopstå” på ny i socialpolitiske brudflader, og med deres aktuelle styrkeforholds aftryk (dette er om noget tydeligt i det københavnske arbejde med udstødte unge “misbrugere”, “anden-generations-indvandrere” osv., der aldrig er ret længe fraværende fra nyhedsmediernes

forsider). Det bliver et slags vækstlag i en stadig velfærdsstatslig selvoverskridelse.

Hvad Philip ikke fokuserer så meget på, er netop sammenhængen mellem bestemmelsen af det sociale arbejde og af velfærdsstaten. Konsekvensen af Philips analyse er nemlig, at det sociale arbejde repræsenterer eller realiserer et væsenstræk ved velfærdsstaten som den udgave af “statens omfattende intervention i samfund og familie”¹², som så at sige er bevidst interpellierende – og endda i interpellationsbegrebets fulde betydning, altså indeholdende at denne interpellation også implicerer en statens egen dannelsesproces¹³.

Den tese betyder endvidere, at socialt arbejde må forstås i tæt sammenhæng med den konkrete partikulære stat. Noget utraditionelt, og ikke just i tidens ånd, må det anskues som et særligt dansk fænomen, og som noget helt andet end “social work”, selv i Philips version. Historisk placeres det sociale arbejdes oprindelse ofte som tæt forbundet med “community work” i mellemkrigstidens USA og England, og i vid udstrækning er fagets viden og metoder i Danmark da også hentet og oversat fra engelsksprogede fagbøger (sml. også Buus, 2008). Diskursanalytiske og ideologikritiske analyser (Bader, 1985; Castel et al., 1982; Cohen, 1994; Cruikshank, 1999; Dean, 1995; Donzelot, 1979; Howe, 1996; O’Malley, 1992; Olsson, 1992; Stenson, 1993; Sundh & Turunen, 1992; Sunesson, 1981; Villadsen, 2003) har i forlængelse heraf diskuteret “social work” som en historiceret, men ikke lokaliseret diskurs, eller som et træk ved et (sen-) moderne kapitalistisk samfund.

Det er imidlertid ikke hele historien. Den

11 Disse træk genfindes også på forskellige måder i de specialdiscipliner indenfor sundhedsarbejde og pædagogik, der definerer sig selv mest alment, såsom almenpædagogik, socialpædagogik, socialmedicin, sundhedsoplysning, forebyggelse osv.

12 Dette er en almen bestemmelse af velfærdsstatens særkende, som blev udviklet og brugt i forskningsprojektet LOV – se fx Bernild (2003a; 2003b)

13 Man kan her overveje kontraster til en rent liberal stat, hvis ideologi er selv-negerende (“mennesket i centrum” osv.), og en fascistisk stat, hvis ideologi negerer den moderne stats konstitutive afhængighed af sine borgere, ikke som subjekter, men som mennesker.

anden del af historien handler om hvordan det sociale arbejde i Danmark er forbundet med og en del af velfærdsstatens udvikling. Det fx oplagt, at hvor børnehaver er statsligt organiserede (eller subsidierede og regulerede) pædagogiske foranstaltninger med en dækning på over 90 % – altså universalistiske – er deres relation til det sociale arbejde med udsatte børn en anden, end hvor de er tilbud til de fattigste 20 % – altså residuale. Det er et resultat af, at kampen om det sociale spørgsmål, her i skikkelse af konsekvenserne af kvindernes indtog på arbejdsmarkedet i sidste halvdel af det 20. århundrede, i Danmark fik et helt andet udfald end fx i Storbritannien eller (Vest-) Tyskland. Universalismen satte sig altså på ingen måde alene igennem som abstrakte sociale (menneske-) rettigheder, men i høj grad også som kollektive substantielle velfærdsydelse (se også Bernild, 2003a; Bernild, 2003b; Buus, 2001). Det implicerer, at det “social engineering”, som rummes i det sociale arbejdes problematik, er en meget mere betydningsfuld og nærliggende mulighed end angelsaksiske forskere i “social work” kan få øje på.

I vores specielle felt – de udsatte unge – kan vi betragte problematikken i skæringsfladerne mellem det almene ungdomsarbejde (uddannelsesinstitutioner, ungdomsklubber, fritids- og kulturområdet osv.) og de særlige tiltag for udsatte unge. Disse skæringsflader bliver tilgængelige empirisk netop fordi det sociale arbejde løbende genopstår på ny, så at sige stiller spørgsmålet igen og igen som noget uselvfølgeligt. Spørgsmålet bliver altså, groft sagt, om eller i hvilke indbyrdes forhold den tilbagevendende politiske mediestorm foranlediget af udsatte unges handlinger (hærværk, voldsepisoder, stofmisbrug osv.) omsættes i retspolitiske stramninger, sociale eller psykiatriske specialforanstaltninger, eller udbygning og omlægning af almene institutioner.

Vi kan ud fra disse overvejelser opfatte den strømning, der betragter den “tredje sektors fællesskaber” som socialpolitisk oppo-

sitionelle udviklingsprojekter, der gennem dialog med de udstødte realiserer disses “empowerment”¹⁴, som et udtryk for – tale-rør for og rationalisering af – netop en sådan velfærdsstatslig selvoverskridelse: Den socialpolitiske kamp om “to-tredjedels-samfundets”, “informationssamfundets” fornyede og forstærkede udstødelserprocesser er i gang. Stærke liberalistiske og konservative ideologier præger feltet med hhv. på den ene side individualiseret risikominimeringstænkning, brugerorientering, selvbestemmelse osv., og på den anden side lov-&-orden, “Ungdoms-sanktion” og udbygning af lukkede institutioner (mere herom nedenfor). Heroverfor søger de sociale udviklingsprojekter, hjulpet af ligesindede forskere, at etablere en modbevægelse, båret af humanistiske værdier, der sigter mod at opdrage både på de udstødte og på samfundet og de almene velfærdsstatslige institutioner. Det er i denne på én gang ideologiske og ideologikritiske bevægelse, at der hævdes en “autenticitet”, som på ingen måde kan tilbageføres (liberalt) til personlige præferencer eller (konservativt) til forud givne substantielle værdier, men som snarere fremstilles som en kollektiv nyskabelse. Modbevægelsens søgen mod en autenticitet er således betragtet heller ikke en tilbagetrækning af professionalismens refleksivitet, men en almengørelse af den. Ikke en nedbrydning, men en udvidelse, af den formidlede, velfærdsstatslige solidaritet.

Vi kan imidlertid også lidt mere skeptisk opfatte den samme strømning som en del af bevægelsen væk fra et egentligt velfærdsstatsligt socialt arbejde. I stedet for en universalistisk velfærdsstats kollektive institutioner sættes selvdefinerede fællesskaber og lokalmiljøer som bærende for solidariteten og det sociale arbejdes humanisme. Vi er måske på vej tilbage mod det “community work” som definerede

14 Jeg giver et bud på, hvad der meningsfuldt kan lægges i dette begreb, i Nissen (2004a), s. 120

“social work” i dets amerikanske og engelske udgaver, eller måske mere præcist på vej til, at Rose’s universaliserende karakteristik af den “tredje sektors communities” bliver givet substans også i Danmark som grundlag for socialt arbejde¹⁵.

Om det er det ene eller det andet er ikke (kun) et teoretisk, men et praktisk-empirisk spørgsmål – selv en del af den socialpolitiske kamp, som aktuelt finder sted. Skismaet er ikke vanskeligt at se i det københavnske sociale arbejde med unge. Peters kritiske påkaldelse af hverdagslivet i fortællingen ovenfor er umiskendelig; fortællingen skal illustrere en “ånd”, som han ønsker at knæsette som definerende værdi for det netværk, som etablerer sig i Vilde Læreprocessers regi som et selvbestaltet lokalt fællesskab i modsætning til “systemets” begrænsende professionelle logik. Men der er alligevel ikke tale om en énvejs proces hvor staten strategisk installerer et diskursivt element og interPELLerer et selvberørende lokalmiljø. Peters vedvarende udgangspunkt er en ungdomsklub, der lige siden 1960’erne har dannet sig en identitet ud fra en evne til at integrere alment og socialt ungdomsarbejde, og hvis evne til fortsat at gøre det er både central og prekær. Og Vilde Læreprocesser og dets forbundne “alternative” miljøer og forsøgsprojekter er ikke selvberørende græsrodsinitiativer og bliver det heller ikke. Det er statsfinansierede aktiviteter, og Vilde Læreprocesser er en kommunal organisation. Projekterne har legemliggjort en socialpolitisk opposition, ikke i form af abstrakte holdninger, og heller ikke alene i form af “alternativer”, men i høj grad også i form af påvirkning af de eksisterende statslige institutioner og kampe om anvendelse af statslige midler (Nissen, 2000b). Den statslige påkaldelse af den “tredje sektors communities” indebærer altså også den velfærdsstatslige selvoverskridelses gensidig-

hed, bl.a. i den form, at den statslige organisering af det sociale arbejde er varig, og snarere ekspanderende end vigende. Det er så at sige også samfundet, der påkalder staten.

Vejen over det “uautentiske” sociale arbejde – objektiveringer

Men hvor placerer alt dette nu den ideologikritiske forsker? Forskerens ideologiske solidarisering med denne samfundets påkaldelse af staten står ikke absolut i modsætning til videnskabelige bestræbelser, når disse tænkes i en ramme af praksisforskning. Men den ideologiske dynamik, som forskningen således selv (er klar over, at den) deltager i, rejser alligevel et problem. Det er det problem, som Philp gjorde opmærksom på i hans analyse af det sociale arbejdes vidensform, nemlig at hvis socialt arbejde er interPELLation af unikke subjekter, så er dets objektivering umiddelbart i modsætning til dets væsen. Vi kan legitimere en analyse af sociale forsøgsprojekter, der hævder at de er prototyper for en socialpolitisk udvikling, som rummer empowerment og velfærdsstatens selvoverskridelse, ud fra dette forholds ønskelighed alene, næsten uanset dets grad af realisme, i håbet om at det som ideologisk interPELLation efterfølgende kan substantialiseres. Fokus er humanistisk på potentialiteten, i forskningen ligesom når socialarbejderen taler på vegne af sin klient som potentielt ansvarligt subjekt: InterPELLation og substantialisering kan antages at være centrale social-pædagogiske mekanismer i spil i projekter som Vilde Læreprocesser (se mere herom i Nissen, 1998; Nissen, 1999), men for at få det hele til at gå op er de også i spil i forskningens forhold til sin genstand (Mørck & Nissen, 2001).

Alt sammen som nødvendige konsekvenser af at blikket rettes mod subjektiviseringsprocesser. Det “værdibaserede” udgangspunkt er her, som ovenfor nævnt, uvilkårligt, konkret og formidlet, i modsætning til konsekvensen af at abstrahere det til blotte netværksforbindelser.

15 En god version af – i grove træk – denne analyse findes hos Villadsen (2003)

Men dets kontingens og dermed refleksivitet er tilsyneladende gået tabt på vejen. Udgangspunktet tvinger til simpel tilslutning eller afvisning.

Hvis vi skal udvikle og nuancere analysen, må vi altså overskride denne forståelsesramme. Det kan ske ved at se på, hvordan disse subjektiveringsprocesser, ikke umuliggøres af, men tværtimod konkret realiseres og formidles gennem, deres modsætning, nemlig deres *objektivering*.

I sin enkleste form handler objektiveringsbegrebet som nævnt om, at noget subjektivt gøres objektivt. Det eksternaliseres som materielt objekt, der i kraft af sin form er socialt tilgængeligt som betydning og underkastet "objektive" vilkår, som ikke er umiddelbart føjelige efter det enkelte subjekts intentioner. Objektivering er således en overskridelse af en bestemt, given subjektivitet; men det er samtidig dannelsen af en ny: Gennem objektiveringsprocesser formes de ideologier, som subjekter interPELLERES til, konkret.

Analysen af objektiveringsprocesser skal bruges til at kritisk transformere den ideologiske form – det "autentiske" sociale arbejde – på andre måder end ved blot at gengive den, iklæde den gåseøjne og kalde den "diskurs"¹⁶.

Det er, i forlængelse af en marxistisk ideologikritisk tradition (Brecht, 1971; Haug, 1979; Willis, 2000), *form-indholdet* (Ruben, 1978), som skal være nøglen til ideologien. Hermed menes, at de processer, materialer og former, hvori praksis / hverdagslivet / subjektiviteten fremstilles, hverken antages at være neutrale eller transparente medier for et uafhængigt

"indhold", eller rent tekniske spørgsmål (om "kommunikation" el.lign.) som kan betragtes for sig selv. Derimod kan analyser af de sociale relationer og subjektiviteter, som impliceres i selve formerne hvormed og hvori de objektiveres, danne indfaldsvinkel til en kritisk forståelse af dem.

Specielt i forhold til det sociale arbejdes ideologi er det hensigten kritisk at problematisere forestillingen om "autenticitet", ikke for at anfægte de humanistiske aspirationer, som den italesætter, men snarere for at realisere dem gennem deres (meta-) objektivering. Det "uautentiske" skal således formidle virkeliggørelsen af de idealer, som "autenticiteten" blot metafysisk hævder.

Vi skal her se på 3 forskellige aspekter. For det første fremstillingen af subjektivitet gennem sproglige eller "ideelle" *artefakter*. For det andet subjektivering i skikkelse af underkastelse og modstand i umiddelbare og formidlede *magtrelationer*. Og for det tredje det sociale arbejdes dannelse gennem den holistiske subjektivismes overgang til sin modsætning, specialiseret objektivitet, i skikkelse af *metoder*.

Objektivering i sproglige former og artefakter

Lad os i første omgang en stund betragte Peters fortælling, som vi har set på ovenfor, som en sådan objektivering, der udformer socialt arbejde. Det er en historie om "autentisk" socialt arbejde, fordi den repræsenterer det sociale arbejdes humanistiske kerne i ren og umiddelbar form. Autenticiteten fremstilles her i en form, der søger at skjule sig selv bag sin transparens og sin umiddelbarhed. Det er netop – antager jeg – en af Peters intentioner med fortællingen at fremstille denne autenticitet som "naturligt" værdifuldt idealbillede. Men naturligheden og værdien bliver til i samme bevægelse. Dermed er fortællingen også mere "repræsentativ" i diplomatisk og politisk end i epistemologisk forstand. Hvis vi betragter den som en fortæl-

16 Heri ligger en kritik af megen diskursanalyse for, at den akademiske objektiveringsproces, som den selv foretager, og de subjektpositioner, som det implicerer (dens egen positivitet), ikke medreflekteres; en tese om, at dette er medvirkende til at fastholde et umuligt valg mellem refleksivitet og handling (idet refleksiviteten ikke selv synes at have handlingskarakter), samt om, at et fokus på objektivering, såvel i som udenfor forskningen selv, kan udpege en vej frem (Mørck & Nissen, 2005; Nissen, 2008a; Nissen, 2008b).

ling “om” socialt arbejde, i betydningen en fortælling der afbilder (har en epistemologisk relation til) det praktiske sociale arbejde, er den særdeles ikke-repræsentativ. Projektet her er ikke en troværdig gengivelse af noget typisk, adskilt fra Peter selv, med henblik på en dybere forståelse af det (her er Firet’s historie faktisk anderledes, om ikke andet, så fordi han beretter om et vanskeligt dilemma; det vender jeg tilbage til nedenfor).

Det betyder imidlertid ikke, at Peters fortælling ikke har en objektivitet. Den er en idealiseret objektivering i en bestemt kulturel form. Den er unik og situeret, men dens byggesten er et repertoire der kan anvendes alment. De objektive vilkår, som Peters fortælling er underlagt og betjener sig af, er – udover de talendes og lyttendes respektive positioner i de givne handlesammenhænge – af retorisk og stilistisk-æstetisk art.

Det handler vel at mærke ikke kun om en tekstlig æstetik. I interviewsituationen objektiveres bevægelsen fra det professionelle til det værdimæssige ikke kun i de ord, som kan læses i den gengivne tekst, men også i en personlig stil, fra påklædning og udstyr over klichéer og intonation og til kropsholdninger. Hertil hører også selve det forhold, at stilen fremhæver det personlige snarere end det anonyme. Den præcise indebyrd af disse kulturtræk er naturligvis vanskelig at bestemme entydigt – og det er i sig selv et grundtræk ved dem, jvnf. Willis (2000): Hvad kan vi fx udlede af at Peter har skaldepande og vide bukser og kører på Christiania-cykel, af at han taler et roligt og bredt Københavnsk fyldt med velplejede metaforer og klichéer, eller af at han her taler det samme sprog som han bruger sammen med de unge? Hvad vi får ud af det konstituerer dets betydning; og det er netop hvad det er lavet til. Men samtidig er der ingen tvivl om at det er et forpligtende udspil. Man kan fx ikke gå med hiphop-tøj og slips på én gang. Når jeg tolker det sådan, at Peter giver udtryk for en kontinuitet fra de hippie-strømninger, som

hans arbejdsplads, Ungdomsklubben, definerede sig ved i 1960’erne, og som signalerer Peters egen generation (i en bestemt udgave), og til de ungdomsmiljøer, som han gennem 1990’erne især har haft i tale – samt for, at disse kulturstrømninger er væsentlige former i det sociale arbejde¹⁷ – så kan jeg få det til at hænge sammen med hans generelle fremstilling af sig selv og sit arbejde på dette og et tidligere møde i Vilde Læreprocesser.

Hvad angår den tekstlige udformning kan vi hæfte os ved selve den narrative form, som altså generelt var “metoden” i disse interviews (deltagerne blev bedt om at fortælle historier) og som i nogle sammenhænge antages at være bedre egnet til at reflektere praksis end skematiserede, kategorielle redegørelser (se fx Bruner, 1986; Mattingly, 1998; Polkinghorne, 1992; Nissen, 2004b), fordi den håndterer unikke og kontekstualiserede forløb af (inter-) subjektive processer. Selvom det måske er tilfældet, så risikerer vi imidlertid derved blot at bekræfte den ideologiske bekræftelse på formens plan – som en “autentisk” form for repræsentation af “autenticitet”. Så er det til vores formål mere brugbart at analysere udsagnene med redskaber hentet fra “discursive psychology” (Antaki et al., 2003; Edwards & Potter, 1992, 2001; Wetherell & Potter, 1992), som lægger mere vægt på de effekter, fremstillingen har i den sociale interaktion, særligt med henblik på konstituering af (anerkendt) subjektivitet.

For at illustrere denne “uautentiske fremstilling af autenticitet” kan vi fx se lidt nærmere på denne sekvens fra det ovenstående citat:

“– ham den ene af dem, han råber og skriger som en stukken gris, fordi det er ligesom sådan hans stil, at han skal være sådan bred, lidt, og – og hvor jeg får sagt til ham: “Slap nu af! For hel-

17 Og så væsentlige, at de skal dominere udtrykket, i modsætning til fx det mere diskrete signal, der ligger i at kombinere slippet med en skaldepande eller en lang hestehale

vede, du er ikke i Pusher Street, eller Costa del Sol, eller et eller andet, prøv lige at slappe af, og *nyd*, solen skinner, der er fred her i havnen, slap af!” Og de synes det er dejligt og hyggeligt, og vi sludrer om – om løst og fast og Vesterbro og fælles bekendte, og...”

I denne sekvens bruger Peter det direkte selv-citat som dramatiserende iscenesættelse, han viser umiddelbart og direkte “hvordan man gør det”. Den unge gøres humoristisk mindre i format – som en stukken gris – og han selv gøres større – som den der kan opfordre modparten til at slappe af. Det siges at den unge “skal være sådan bred, lidt”, og det er for at imødegå det, at Peter netop breder sig selvsikkert i sit direkte selv-citat, med bandeord, gentagelser og rytmiske understregninger¹⁸. Selvcitatet står ganske uimodsagt, det noteres retorisk som en fuldstændig sejr. Han har helt styr på det. Det er således gennem Peters intervention, at den gode stemning etableres, det er den, hvorved den indledende kontrastering af ytringer og dermed subjektpositioner, via en uproblematiseret talen på vegne af de unge (“de synes det er dejligt og hyggeligt”) forvandles til det “vi”, der “sludrer om løst og fast” samt lokalmiljøet og de sociale netværker.

Hensigten med en analyse som denne er på ingen måde at afsløre Peters eller andres fortællinger som de rene fupnumre. Det handler derimod om at forstå dem som sproglige objektivering, der fremstilles, distribueres og forbruges i bestemte sammenhænge og med bestemte mål for øje. Jeg har allerede nævnt, at Peters fortælling har den “opbyggelige histories” form, altså er lavet som idealbillede som han ønsker det sociale arbejde i fællesskabet, han taler ind i, defineret omkring. Idet den opbyggelige historie samtidig er en redegørelse, som rekonstruerer rationaliteten i egne handlinger, etableres en direkte identitet mel-

lem fællesskabet og ham selv: “Det, som jeg intenderede, skal være det, vi står for!” Dertil kommer den funktion at hævde den frie gadeplansarbejders autonomi. Ved at fremstille sig selv som én der har styr på tingene bekræfter han, at han er opgaven voksen og ikke behøver hjælp eller indblanding (til en vis grad svarer den retoriske form altså her til det militære “Javel!”, der bekræfter kommandostrukturen, som *forudsætning* for, at en evt. forespørgsel eller problematisering kan give mening): “Det, vi står for, står jeg inde for!”. Han markerer sin subjektivitet som deltager i det endnu relativt unge og på mange måder usikre fællesskab, der dannes omkring Vilde Læreprocesser, som et træk, der bidrager til dets opbygning, ved at styre udenom de potentielle konfliktpunkter af mere konkret art, som måske kan tages op sidenhen, når fællesskabet og dets deltagere er mere kendte størrelser. Situerede fortællinger som disse spiller antageligt en stor rolle som objektivering af subjektkonstitueringer i det sociale arbejdes fællesskaber, altså som ideologi.

Forskningens kritiske potentiale kan her vise sig i at den, når den yderligere objektiverer dem som tekst (som “data”), der sættes systematisk i relation til teoretiske referencer, kan trække ideologien ud af dens umiddelbare subjektivitet og problematisere den og pege på mulige alternativer til den – som i dette tilfælde, hvor der dels kan skimtes en mulighed for at diskutere dilemmaer snarere end alene at markere idealer, dels disse idealer selv kan problematiseres direkte som en relativt “liberal” fremstilling af den fælles ånd, der bl.a. er tavs om sine statslige forankringer og implikationer¹⁹.

Forskningen har imidlertid på ingen måde patent på denne kritiske aktivitet. I forhold til Peters fortælling er der det særlige forhold, at jeg som forsker satte regler for samtalen i

18 Dette kunne dokumenteres ved at gå endnu mere i detaljer ved hjælp af en mere præcis udskrift, som det bruges i discursive psychology. Se Edwards & Potter (2001)

19 Nissen (2002b) kan læses som et modindlæg i den samme debat.

gruppeinterviewet, som bl.a. sigtede mod at tillade deltagerne at fremstille sammenhængende fortællinger inden de blev problematiseret. Lignende regler findes ikke helt i andre sammenhænge. I Vilde Læreprocessers diskussionsforum "Logen"²⁰ ville Peters fortælling måske nok også gives plads af deltagerne som udtryk for deres anerkendelse af Peter som deltager i fællesskabet. Men når dette punkt var realiseret (når der så at sige *var* sagt "Javel!"), så trådte en anden logik frem. Det var en form, hvorefter deltagerne fremstillede fællesskabet, ikke ved hver for sig at "repræsentere" helhedsmæssige idealer, men tværtimod med ytringer, der modsagde og forudsatte og lagde op til hinanden i en slags fælles dialogisk bevægelse. Typisk sås en bevægelse i flere trin (der ikke altid alle realiseredes): 1) En traditionel opfattelse udtales som afsæt for diskussionen; 2) En unik og konkret praksis benævnes eller beskrives som udtryk for en overskridelse af den traditionelle figur – som kritisk påkaldelse af hverdagslivet; 3) der foreslås (provokerende) én begrebslig dimension til generalisering, hvilket følges op af et eller begge af følgende modtræk, der begge igen lægger op til et nyt punkt 3: 4a) modeksempler og modargumenter fremføres til afvisning eller nuancering af påstanden; 4b) der rekrutteres til en almen henvisning til det konkrete og unikke, "det afhænger af personen / situationen / osv."

I denne skikkelse bliver objektivitetens *sociale* karakter umiddelbart synlig. Den bliver en slags fælles model, vi bygger i fællesskab i Logens "værksted". På dette grundlag bliver muligheden for kritik synlig i kraft af,

at den *enkelte* deltager ikke er forpligtet til at repræsentere det sociale arbejdes idealiserede autenticitet, selvom den "fælles model" objektiviserer fællesskabet ideologisk.

At betragte Logens diskussioner som en model, og fortællinger som Peters som en objektivitet, er ikke socialarbejdernes egen selvforståelse. Socialarbejderne er ikke naive, men de mundtligt fremstillede historier og debatter virker ideologisk ved at skjule formindholdet bagved det umiddelbare indhold. Subjektivitetens autenticitet bliver det umiddelbart fremtrædende; indholdet kommer direkte ud gennem munden på et menneske, der taler for sig selv.

Men det er ikke kun gældende for mundtlige fremstillinger. Jeg har også analyseret tekster fra Vilde Læreprocesser – fx hjemmesiden²¹ – som en sådan ideologisk objektivitet, der på en lidt anden måde fremstiller subjektivitet og skjuler fremstillingsprocessen bagved en umiddelbar autenticitet²².

Formålet med et sådant arbejde med sproglige former er ikke er empiristisk nærhed, detaljerigdom eller kompleksitet, men at få midler til at vriste os fri af den gængse opfattelse, iflg. hvilken udsagn, tekster og andre kulturelle artefakter opfattes uformidlet og derfor enten betragtes som ligegyldige fordi de er ideelle og derfor "uvirkelige", eller også tværtimod altafgørende fordi de er direkte vinduer til "virkeligheden" eller fordi de magisk former den.

Igen, bevidstheden om sprogets og de kulturelle artefakters subjektivitetens betydning er ikke, alment betragtet, forbeholdt forskerne. Som vi skal se nedenfor, er det kritiske arbejde med bevidst at fremstille, og at modificere fremstillinger af, subjektivitet, selv et ken-

20 "Logen" var fra 2000-2003 Vilde Læreprocessers månedlige temamøde for alle netværksdeltagere; omkring 25 socialarbejdere fra københavnske institutioner og projekter, samt en håndfuld andre (bl.a. forskere) deltog hver gang. Møderne varede 3-4 timer og tog hver gang et emne op eller tog udgangspunkt i deltageres eller gæsters præsentation af deres projekter. Jeg deltog i næsten alle disse møder.

21 Hjemmesiden havde URL adressen <http://www.vildelæreprocesser.dk/> og blev desværre nedlagt i 2008

22 Se herom Nissen, (2004b&c), samt lidt mere tilgængeligt (og oprindeligt skrevet til samme hjemmeside) på <http://mnissen.psy.ku.dk/Text/VLHashpigetekster.doc> s. 8 ff.

detegn ved hvad man kan kalde den “kulturopædagogiske” praksis, som er udviklet blandt disse socialarbejdere. Først skal vi imidlertid se på en anden form for objektiverende negation af det autentiske sociale arbejde, nemlig magtudøvelse.

Magt

Som nævnt handlede de interviews, som vi her har set uddrag fra, overordnet om magt. Også i den henseende er Peters fortælling en klassisk udgave af “autentisk” socialt arbejde: Dens morale er, at det gælder om at erstatte magtudøvelse med humanistisk dialog. I Mark Philips analyse etablerer det sociale arbejde sig i distinktion fra praksis- og vidensformer, der reducerer individet til objekt for intervention, ikke mindst i skikkelse af politi, retsvæsen og kriminalforsorgen (Philp, 1979, se også Donzelot, 1979). Denne spaltning er imidlertid ikke kun et udtryk for det sociale arbejdes etablering som profession med egen identitet at opretholde. Det er også udtryk for hvad man med Foucault kan kalde de disciplinære og pastorale magtformers logik. Den humanistiske, autentisk subjektiverende anerkendelse har en objektiverende magtrelation som sin skjulte eller underforståede forudsætning. Indenfor givne praksis'er, fællesskaber, tages deltagerens subjektivitet for givet, og anerkendelsesforholdets magtdimension kommer til udtryk i individernes *fordeling* mellem dem. Det skjulte eller underforståede, ramme-dannende, ved subjektiviteten er i denne forståelse således ikke et universelt træk – en fænomenologisk transcendent kategori – men et historisk bestemt træk ved praksisformer som de konkret er udviklet og differentieret.

I (en lidt forenklet udgave af) Foucaults (1997) genealogi om de fængselsagtige institutioner ses disciplin som knyttet til specialiserede institutionelle praksis'er med hver deres “målgrupper”, “normer” og teknikker til gennem monitorering af aktiviteter og bevægelser at fordele individer indenfor og imellem in-

stitutioner. Disciplinen virker direkte gennem individernes deltagelse i disse overvågninger og reguleringer af sig selv, således at de kun har sig selv at takke eller klandre, hvis de placerer sig i værre eller bedre positioner i eller imellem institutionerne. En “pastoral magt” kan være knyttet hertil, som gennem dialog konstituerer individerne som refleksive subjekter for et sådant selvforhold. Den pastorale magt er imidlertid ikke nødvendigvis bundet til den enkelte disciplinære institution, som individet er placeret i, og forudsætter overgribende “etiske” standarder for selvforholdet. Magtudøvelsen er her helt tilbagetrukket og realiseres alene gennem refleksionens udformning af et eget ansvar. Til forskel herfra kan den disciplinære magt operere med institutionsinterne “sanktioneringer”, der objektiverer forbindelsen mellem handlinger og normer mere eller mindre rituelt, og som derved knytter forbindelsen til den “suveræne” magts direkte territoriale herredømme.

Men såvel den disciplinære som den pastorale magt virker ved at den direkte magtudøvelse i skikkelse af individers fordeling mellem institutioner skubbes i baggrunden som interaktionens almene rammebetningelse. *Den disciplinære magt, der på den måde realiseres gennem institutionel distribution af individer, er således en central subjektiverende mekanisme, der skjules systematisk bagved den ideologiske dikotomi mellem umiddelbar vold og magtfri dialog, altså mellem to yderpunkter, der begge negerer subjektivering (som hhv. fraværende og overflødig).* Det er m.a.o. helt centralt til forståelsen af subjektivering i velfærdsstaten, at magtformerne ikke opfattes som heuristiske idealtyper el.lign. (Svensson, 2001, 2002), men som dialektisk impliceret i hinanden.

Det sociale arbejde etableres både i skikkelse af institutioner, hvis disciplinære praksis forudsætter at der er andre og (for individet) værre hhv. bedre institutioner, og ved etablering af pastorale dialogiske selvforhold. I

begge former er distinktionen fra en umiddelbar magtudøvelse central for netop den subjektivitet, som realiseres gennem magtforholdet. Magtforholdet virker altså i denne form ved at blive taget for givet. Ideologiteoretisk formuleret er det en anden måde, igen, hvorpå form-indholdet skjuler sig selv – gennem en dikotomi mellem magt og subjektivitet. På grundlag af denne dikotomi kan det sociale arbejde kun håndtere forholdet som et *alternativ* mellem tvang og dialog – og netop søge at etablere en rendyrket “autenticitet”. Eller med Philips ord at søge at integrere de objektive egenskaber, som kunne begrunde en tvang, i klientens subjektivitet.

Peters forhold til de unge i hans historie har netop denne dikotome karakter. Helt uagtet kriminelle handlinger møder han og den “engagerede advokat” de unge som indfølelige subjekter. Der etableres en afgrænsning af den for fortællingen relevante problematik, også i form af en bevidsthed om grænsen for, hvad man får at vide og hvad man kan tage fat i (både som socialarbejder og som advokat). Samtidig med at denne afgrænsning sættes som kendsgerning impliceres at dette dialogiske forhold ville kunne erstatte magtudøvelse helt, i en form for humanistisk idealisme.

Firets historie om askebæger-slaget (se s. 30) har en helt anden karakter. For det første er den ikke idealiserende i samme forstand som Peters. Firet beretter om en episode, som repræsenterer et uløst problem. Den faglige uenighed, Firet fortæller om, er ikke afklaret, men tværtimod udtryk for et ægte og fortsat på interviewtidspunktet aktuelt dilemma. Firet giver ganske vist en an- og for-svarlig redegørelse: Han kan stå inde for hvad han gjorde under omstændighederne; men det er hverken naturligt eller uproblematisk. Narrativens omdrejningspunkt er primært et begivenhedsforløb og sekundært, om overhovedet, en entydig morale. Denne kritiske, problematiserende tilgang kan hænge sammen med, at Firet i sit forhold til Vilde Læreprocesser er meget

tættere og tryggere; han skal ikke som Peter først markere sin subjektposition. Han har også kendt mig i over 5 år og er mindre på vagt overfor hvad evt. konfliktstof kan blive brugt til. Desuden er Firet væsentligt nyere som socialarbejder og på forskellige måder engageret i uddannelsesforløb²³.

Her skal vi imidlertid fokusere på en anden afgørende forskel. Firet er ligesom Vilde Læreprocessers leder Søren Magnussen optaget af at formulere en modposition til den “traditionelle” opfattelse af socialt arbejde som det “blødsødne” og humane, der viger tilbage for de hårde konfrontationer. På tidspunktet for dette interview var debatten om retspolitiske stramninger overfor unge voldsforbrydere (underforstået: Indvandrere) på sit højeste. Op til det kommende Folketingsvalg søgte socialdemokrater og borgerlige at overbyde Dansk Folkeparti i konservative rets- og indvandrerpolitiske markeringer. 2 måneder senere vedtog Folketinget Ungdomssanktionen²⁴, som juridisk set var en tilbagevenden til princippet om ungdomsfængsler (straf i det sociale systems regi), der havde været forladt siden 1973. Den enkeltsag, der gav anledningen, var en dobbelt voldtægt i Københavns Indre By i efteråret 2000. I mediestormen, der fulgte, søgte Søren Magnussen at undslippe en mediepositionering som enten “fodformet / lilla ble” eller “hærdebrede tatoverede mandfolk” ved at tale for hvad han kaldte “en hård linje på gadeplan”. Den videnskabelige og social- og retspolitiske kritik af Ungdomssanktionen (som bl.a. blev fremført stærkt af embedsfolk fra Københavns Kommune i Justits- og Socialministeriets ekspertgruppe) søgte primært at kombinere en humanistisk position med en henvisning til statistisk evidens. Ved siden af denne position åbnede der sig en mulighed

23 Som min kollega Line Lerche Mørck i øvrigt har udfor- sket (2003).

24 Lov fra juni 2001 hvorefter unge de har begået alvorlig kriminalitet kan idømmes behandling i det sociale systems regi, tidsbegrænset indenfor 2 år.

for at formulere en “social kritik” gennem en problematisering af den fundamentale dikotomi mellem magt og socialt arbejde (Nissen, 2002b). Det var i dette socialpolitiske felt, at vores interviews indskrev sig som et forsøg på at forstå den magtudøvelse, der med positiv nødvendighed fandt sted i socialt arbejde, også i det “alternative”, som socialarbejderne i Vilde Læreprocessers netværk udførte; altså så at sige at indholdsudfylde begrebet om “en hård linje på gadeplan”. Vi kaldte forløbet for “magtudredning” og endte op med en afrapportering til Logen og hjemmesiden i sensommeren 2001.

Det er dette projekt, Firet bidrager til og definerer sig selv ind i. Netop derfor træder han frem som deltager i et mere omfattende forskningsarbejde, bl.a. på den måde at jeg og Line Lerche Mørck fulgte historien op med et interview med Firet og Joe, der skulle afdække og uddybe baggrunden og den faglige uenighed, der kom til udtryk. Det er i dette efterfølgende interview, at vi får afdækket det omfattende netværksarbejde, som jeg ovenfor (s. 32) skitserede nogle aspekter ved, og hvorigennem det bliver tydeligt, hvordan dette netop overskrider det sociale arbejdes etablering af afgrænsede handlesammenhænge – altså udgjorde en bevægelse fra rum til netværk. I denne overskridelse, i denne gadeplansarbejdets kritiske påkaldelse af hverdagslivet, sker der samtidig en nedbrydning af dikotomien mellem magt og subjektivitet, fordi det hverken blot patruljerer et domæne for at rekruttere til, eller blot etablerer stationer i frontlinjen for, et socialt arbejde der kan være “autentisk” i et afgrænset dialogisk rum. Konkret er ungdomsklubben Bananen således både et “socialt projekt”, en “institution” under Sundby Nords ungeteam, og samtidig legemliggørelsen af et lokalpolitisk initiativ, en realisering og udstrækning af Firets, Joes og andres “respekt” som personer (i relationer til lokale venner og familie og med en fortid som “vilde unge”), og “territorium” for en

gruppe unge fra Amagercenteret. I den forstand er Bananen et slags gadeplansarbejdets “neutrale grund” mellem socialarbejdere og lokalmiljø.

Som det bl.a. har vist sig i undersøgelser af både politiets og socialarbejders gadeplansindsatser overfor stofmisbrugere (Grytnes, 2003), så er gadeplanet et indsatsfelt, hvor såvel “lov” som “behandling” i praksis ofte må vige for “orden”, på måder, der giver vanskeligheder for begge typer af statslige interventioner. Når politiet regulerer stofmisbrugerens hverdagsliv på Maria Kirkeplads eller Hovedbanegården i København eller i Odense centrum, i høj grad ved at definere stederne og grænserne for deres fysiske domæner, så kan det vanskeligt begrundes som forebyggelse eller opklaring af specifikke lovovertrædelser. Det er en basal samfundsmæssig orden, der etableres lokalt og i forhandling med lokalområdets aktører, langt udover den almindelige politivedtægts bestemmelser. Dialogen er ligeså vanskelig at adskille fra magtanvendelsen for politiet som for socialarbejderne, medmindre en specifik hjemmel eller en specifik foranstaltning kan defineres.

For socialarbejderne betyder det, dels at det sociale arbejdes afgrænsning til den juridiske magtudøvelse bliver synlig, prekær og bevægelig, dels at de selv arbejder direkte i lokal-samfundets magtrelationer. I vores eksempel fra Bananen er begge disse aspekter tydeligt fremtrædende. Spørgsmålet om at politianmelde eller ej bliver her til et socialpædagogisk spørgsmål om, i hvilken udstrækning nogle unge – såsom skurken i denne fortælling – først begynder at respondere på samtaler, når “hammeren falder”. Men selvom politianmeldelse er den ultimative hammer, så opereres der med en lang række andre: Konkurrerende ungdomsgrupper, en hårdtslående kontaktperson friskt rekrutteret fra miljøet, sagsbehandleren, storebroderen, faderen. Det er hele *kæder af magtudøvere*, som socialarbejderne veksler mellem at blive en del af eller træde tilbage fra.

Magtudøvelsens kontinuum er her “på gadeplanet” ikke suspenderet som en tavs ramme, men tværtimod trådt ind i synsfeltet og i det sociale arbejdes forhandlede præmisser. Dette er altså det sociale arbejde, hvor det kun lige akkurat skiller sig ud og endnu ikke har opnået “autenticitet”.

Samtidig rækker kæderne, som socialarbejderne selv har med at gøre, helt ud blandt de unge selv, eller rettere, de er begyndt dér og har gradvist strækket sig ind i det sociale system og ind til familienetværkenes voksne. Hele den konflikt, der udspilles, tolkes af socialarbejderne som led i en magtkamp mellem ungdomsgrupper, der har været i adskillige år. Konfliktens historie strækker sig tilbage til lang tid før de selv blev socialarbejdere. Deres egen gradvise udvikling indebærer også et arbejde med at forandre ungdomsgruppernes magtforhold, og det er i denne dannelsesproces, at Joes forsøg med at invitere de to “nye” unge op i Bananen bliver en satsning.

Firet: Jamen, det det var, det var at der, – på det tidspunkt havde vi utroligt mange konflikter med vores drenge som havde konflikter andre steder. Hvis man så ud fra før vi overhovedet måske blev til det, altså gadeplansarbejdet startede, der var der nok en tendens til at inde hos os på Amager, der havde man jo altid, hvad skal man sige, tiltro til hvad vores unge de sagde. Man var solidarisk med dem og man støttede dem i konflikter som, hvad skal man sige, havde noget med dem andre steder fra. Men her, der går vi jo ind og skal begynde at løse nogle problemer i stedet for at have sympati med nogle eller noget som helst. Vi skal helst løse konflikterne så alle kan bevæge sig frit. Lige så meget som det gælder for dem, at de har en konflikt med nogle et andet sted, vil det også være et problem for dem at bevæge sig frit i det område der. Så det var faktisk det, der var hele tankegangen med... i stedet for at der er to, tre, fire grupper herindefra der har konflikter med nogle fra Christiania, Vesterbro, Toftegårds Plads, eller området herovre på den anden side her. Det var hele tanken, plus, kan man sige, arbejdet i lang tid i starten var jo meget koncentreret om den anden side af Amagerbrogade, dvs. Amagercenteret og

parkerne deromkring, Lergravsparken og alt det der. Det var jo ligesom hovedindsatsen for os i starten. Så det er ligeså meget det, også, at vi vil begynde at tage hele Amager som arbejdsfelt.

Morten: Og det krævede at I ikke havde så snævre alliancer med nogle ganske bestemte som I havde tidligere?

Firet: Lige præcis, ja.

Den “geografiske” almengørelse er meget tæt forbundet med de tidligere rødders udvikling til socialarbejdere i Københavns Kommune – ikke blot Firets og Joes egen udvikling, men også den fortsatte rekruttering og uddannelse af den “næste generation”, som efter deres mening endnu ikke på dette tidspunkt har besluttet sig helt til at “forlade fortiden” og måske derfor har været for tilbageholdende med konfrontationer. At “forlade fortiden” er således ikke en bevægelse ud af alle disse magtkampe, i form af en “mønsterbrydende” individuel kompetenceudvikling, men en personlig udvikling der samtidig er en ændring af styrkeforhold og alliancer i magtkampene (dette er udførligt dokumenteret og analyseret i Mørck, 2003). Det gør det sociale arbejde til et meget prekært og usikkert foretagende, en sætten sig selv på spil på mange andre måder end den, hvor Firet med sin krop skærmer de unge af, der har trukket knive.

Joes lussinger sekunder senere sætter også på en række måder hans position på spil. De indebærer naturligvis at hans ansættelse som socialarbejder risikeres, ikke bare fordi han overtræder regler, men også fordi hans ansættelse er en midlertidig, “politisk” selvskabt projektansættelse. Det er en kamp om hans respekt i netværk af familier, unge og socialarbejdere. De unges storebrødre kommer senere og protesterer over at han således har tiltaget sig en position, der kun tilkommer dem og deres fædre. Her lykkes det så (i nogen grad) for Joe at vende situationen til en inddragelse af familierne som medansvarlige for det so-

cialt arbejde. I forhold til de unge og socialarbejderne indgår episoden i en optræning af en magtkamp, der kommer til at dreje sig om Bananens og Joes ære og troværdighed. Hvis man kan tillade sig at bryde aftaler med Joe lige for næsen af ham, hvis man ikke kan stole på hans ord når han lover at der ikke bliver ballade, hvis hans lussinger bliver en afmægtig voldshandling, der blot mødes med den næste markering af foragt og giver anledning til at kollegernes (fx Firets) skepsis overfor satsningen trækkes frem – så mister Joe den opbakning, der er alfa og omega i hans arbejde. Men det er omvendt, hvis lussingerne bliver en markering, en sætten-sig-i-respekt, der gives substans efterfølgende (bl.a. ved Firets opbakning og ved storebrødrenes efterfølgende accept). Denne sætten sig selv på spil kan antages at være med til at realisere interpellationens gensidighed i relationen mellem det sociale arbejdes fællesskaber og de unge, fordi den åbner for en situationel forhandling og frarøver socialarbejderen hans selvfølkelige magtbasis. De grundlæggende magtforhold suspenderes ikke, men tilnærmes på et andet grundlag, der symbolsk kan udtrykkes som “Vi er begge på kanten!”²⁵. Dette formelle træk kan imidlertid kun få betydning fordi det er intimt forbundet med to andre aspekter. For det første at det sociale arbejde ikke blot i rum, men også i tid, har overskredet sin afgrænsning. Firet og Joes forhold til disse unge strækker sig uendeligt både bagud og fremad i tid, også på tværs af de unges bevægelser mellem foranstaltninger og tiltag. Relationen til den unge kan hverken være en “ny start” fra et nulpunkt eller noget, der på et tidspunkt reduceres til en “erfaring” de har med sig i “bagagen”. Dermed er en vigtig mekanisme, der ellers i det sociale arbejde

muliggør abstraktion fra rammebetingelser og inde- eller udelukkelse fra institutioner – altså fra dets magtudøvelse – sat ud af spil. For det andet er tidsdimensionen kvalitativt indholdsudfyldt ikke kun som den unges eller socialarbejderens, men også og primært som Bananens og hele det lokale gadeplansarbejdes udviklingsproces. Det er en politisk konstruktiv proces, som på en umiddelbart synlig måde på én gang er en magtkamp og en opbygning. Det er det *deltagelsesforhold*, der principielt ligger i alt dette, som ansættelsen af tidligere rødder (som Firet selv) blot er et symbolsk udtryk og højdepunkt for.

Sådan som jeg her har beskrevet det, gælder altså igen, at det sociale arbejdes overgang til sin modsætning, den objektiverende indlejring af subjektivering i realpolitiske processer, snarere udvikler og formidler det end annullerer det. Forudsat, vel at mærke, at det faktisk kan gives substans heri og ikke genetablerer sin opspaltning. Jeg skal nedenfor vende tilbage til denne idé om substantialisering.

Først skal vi stifte bekendtskab med endnu en form for “uautentisk” objektivering af socialt arbejde, nemlig i faglige metoder.

Anti-metode, grænseobjektivitet og evidensbasering

Sådan som Firet her fortæller om gadeplansarbejdet er det fortsat “autentisk” socialt arbejde i den henseende, at det er konkrete og unikke subjektiveringsprocesser i ligeså unikke fællesskaber. Selvom den kritiske diskussion, såvel her i interviewet som i Logen og andre steder, som et af sine momenter rummer en abstraktion og generalisering, så er hovedtendensen en holistisk, situationel og decideret anti-metodisk tænkning.

Anti-metode vil her sige, ikke alene at der tages forbehold for, at enhver abstraktion kræver en konkretisering, at altså enhver metodes hensigtsmæssighed kommer an på personen, situationen osv. samt at enhver metode må realiseres i en proces, der samtidig modifi-

25 Det udtrykkes i øvrigt også i navnet “Vilde Læreprocesser”. Begrebet “vild” blev først brugt i forløberprojektet “De Vilde Unge”. Pointen er at de unges “vildskab” omkonditioneres fra negativt til positivt, energisk og dristigt, samtidig med at det etablerer en identitet mellem dristigt eksperimenterende socialarbejdere og ditto unge

cerer den – men det meget mere specielle og paradoksale, at selve denne bevægelse mod det konkrete definerer en metode i socialt arbejde. Den kritiske påkaldelse af hverdagslivet skal også opfattes i betydningen en kritisk bevægelse fra bestemte metoder til hverdagslivets uafgrænsede og ubestemte totalitet.

En række eksempler, der i øvrigt alle kan genfindes i de to gengivne interviewsekvenser: 1) Socialarbejderne er ikke rekrutteret på grundlag af en defineret kvalifikation, men som unikke personer med et hverdagsliv; ikke blot søges “stærke personligheder” (som det hed i en jobannonce i foråret 2003), men oftest undgås det helt at søge folk, man ikke kender, og udover en unik personlighed stiller socialarbejderen med ressourcer og netværk fra sit hverdagsliv. 2) De unge søges ligeledes mødt som unikke, således at generaliseringer bevidst brydes til fordel for at “gøre undtagelser”, at vise en “tillid”, der netop *ikke* er vist grundlag for på forhånd. 3) Princippet om at bryde regler og handle utraditionelt, “vildt”, at sætte sig selv på spil for at danne en “neutral grund” at møde de unge på. 4) Den positive henvisning til vage totaliteter eller abstrakte, negativt definerede begreber som de mest centrale – “situationen”, “netværket”, “personen”, at kunne “leve med kaos”, at udvikle projekter gennem “klunseri” af elementer i en “proces” snarere end realisere mål. Disse træk er også blevet generaliseret som en måde at formidle erfaringer og viden i socialt arbejde, i feltet omkring Vilde Læreprocesser nok især af Benny Lihme (1999, 2002, 2003).

Den anti-objektivistiske tænkning kan som nævnt ovenfor opfattes som et træk ved “autentisk” socialt arbejde som interpellation til velfærdsstaten, og som sådan en væsentlig hindring for, at det sociale arbejde som fagtradition og vidensform udvikler sig kumulativt. Ikke kun Mark Philp, men også Stenson (1993), Sunesson (1981) og andre har hæftet sig ved det forhold, at det sociale arbejdes faglighed snarere er at ligne ved et ideologisk

ritual end en videnskab. For disse forfattere er hensigten, som her, at finde nøgler til en samfundsvidenskabelig analyse af det sociale arbejde. Mere udbredt er det imidlertid at konstateringen knyttes retorisk til et forsøg på gen- eller nyetablering af det sociale arbejde som egentlig (og ikke bare semi-) profession på rationelt videnskabeligt grundlag (som fx hos Nygren, 1996).

Aktuelt er forskellige former for “evidensbaseret” ved at brede sig fra sundhedsområdet og ind over det sociale arbejdes felt²⁶. Denne tendens udgør en interessant modbevægelse i forhold til den epistemologi, vi har set i feltet omkring Vilde Læreprocesser.

Evidensbaseret er ved hjælp af internationalt anerkendte standarder at måle effekten af indsatser så entydigt, at den kan udtrykkes kvantitativt og anvendes til at sammenligne forskellige metoders cost-benefit, samt vurdere om forhåndsudstukne kvalitetsmål er nået. Overordnet set er evidensbaseret ikke primært forbundet med forsøg på etablering af professionsautonomi gennem anerkendelse af ekspertise. Snarere tværtimod. Ganske vist søger nogle professioner (i socialt arbejde i Danmark måske især socialpædagogerne) at udnytte den politiske styrke i evidensbaseret i deres professionsstrategi²⁷, men effekten og den nok mest betydende interessebaggrund er omvendt at muliggøre politisk og administrativ styring

26 Læs fx på <http://www.sfi.dk/sw1957.asp> om *Nordisk Campbell Center 2* som “er finansieret som en del af satsregulerings-puljeforliget for 2002 som et datterselskab under Socialforskningsinstituttet og indgår i det Internationale Campbell Samarbejde (<http://www.campbellcollaboration.org/>),” og hvis hovedaktivitet er udarbejdelse og formidling af “Campbell oversigter”, der “svarer på, om én bestemt indsats virker overfor én bestemt gruppe af mennesker målt på ét bestemt succeskriterium – hverken mere eller mindre. Og Campbell-oversigtens svar skal – på en systematisk og gennemsigtig måde – være baseret på al eksisterende forskning”.

27 Se fx “SL-papir om kvalitetsarbejde på det socialpædagogiske arbejdsområde” på http://www.sl.dk/multimedia/politikpapir_til_teksten__kvalitetsarbejde_.pdf

på tværs af professionsinteresser. Det er “avanceret liberalisme” i skikkelse af “New Public Management” (Howe, 1996; Rose, 1999), hvor dels borger- (dvs. politiker-) og bruger-styring søges styrket overfor det professionelle apparat, dels decentralisering og udlicitering etablerer markeds- eller markeds-lignende vilkår i det offentlige. Evidensbasering indebærer en voldsom forenkling af faglige videnselementer og en meta-standard for deres indbyrdes forbindelse. I samme bevægelse bliver imidlertid deres semantiske indhold tilsløret – idet deres teoretiske særpræg udviskes og deres indeksikale, situerede betydning lades ude af synsfeltet (Højlund, 2005) – og resultatet bliver enten en paradoksal atomisering og lokal bundethed eller en forskydning mod teknologier og problematikker, der synes på forhånd at være givne som universelle (såsom medicinske eller pseudo-medicinske koblinger mellem organisme og kemi).

Det sociale arbejde har netop i sine professionaliseringsbestrebelse typisk søgt at definere sig i forhold til metoder i de to store nærliggende praksisfelter, som har udviklet en tilnærmet professionel objektivitet, nemlig skolen og sundhedsvæsenet. For disse gælder det, at hvis man betragter deres mest almene indholdsbestemmelser “læring”/”dannelse” og “sundhed”, så rummer de subjektiveringsprocesser, hvis objektiviseringsaspekt bliver direkte synligt som magtforhold, altså som arbitrære “normative”, ideologiske standarder. Men det gælder også for begge praksisfelterne, at denne alment-subjektive bestemmelse primært realiseres gennem systemer af specialiserede institutioner, der objektiviserer deres praksis som metode med “normer”, der refererer til pseudo-naturlige objekter.

I forlængelse af Susan Leigh Star (Bowker & Star, 1999) har jeg kaldt dette for en *grænseobjektivitet*. I Stars pragmatistiske videnssociologi er et grænseobjekt et objekt, der indeksikalt formidler mellem forskellige “social worlds”; som gives forskellig betydning i de

forskellige praksisfællesskaber og etablerer en slags almenbetydning i kraft af at objektivere denne forskel. Et eksempel kan være metadon som grænseobjekt mellem lægers, stofmisbrugerers og socialpædagogers praksisfællesskaber. Et mere alment, men også mere komplekst eksempel kan være “sygdom” som et objekt, der formidler mellem sundhedsvæsenets praksisfællesskab(-er) og patienternes hverdagsliv. Idet objektivitet er forankringen af en metode eller en viden i et objekts egenlogik, kan grænseobjektivitet defineres som objektivitet, der etableres med et grænseobjekt.

Begrebet om grænseobjektivitet fremhæver objektivitetens prekære karakter, eftersom et grænseobjekts egenlogik netop peger på og fastholder *betydningsforskelle* mellem forskellige praksis”er. Hvis “sygdomme” således forstås, ikke som objekter i en biomedicinsk praksis, der sætter standarder for de professionelle for sig selv, i deres arbejde med organismer, men som grænseobjekter mellem professionelle og patienter (og for den sags skyld administratorer, pårørende osv.), så får de standarder eller normer, der sættes med disse objekter, en ganske anden karakter. De er ikke længere kun fysiologiske processer, som man kan gribe ind i, orienteret efter en abstrakt biologisk funktionalitet, men nu også målestokke for patientens efterrettelighed (“compliance”) og symboler for det socialt acceptable hhv. afvigende. De antager karakter af “normer” i den Foucault’ske betydning af en blanding af biologi og jura, der fungerer som redskaber i en disciplinær magt.

Men karakteristisk for dem er netop, at denne subjektiverende side skjules med den objektivitet, der opnås via referencen til den biologiske natur. De bliver ideologiske former, der er videnskabsteoretisk interessante derved, at den ideologiske effekt netop opnås med den videnskabelige objektivitet, i kraft af det gyldighedsområde, den hævder. Spidsformuleret: Jo mere (natur-) videnskabeligt, den sygdoms-

orienterede praksis funderes, desto mere ideologisk opererer den som sundhedspraksis.

I den pædagogiske praksis er en tilsvarende mekanisme i spil, når forskellige vidensfelters objektivitet via en fagdidaktik anvendes til at strukturere læreprocesser og disses fordeling imellem institutioner. Også her gælder det, at en gennemført bortseen fra det pædagogisk væsentlige – nemlig subjektive lærings- / dannelses-processer – netop er det, der skaber det, betragtet som subjektivitet eller som ideologisk interpellation. Den skolastiske traditions (empiristisk/rationalistiske) vidensbegreb er et grænseobjekt, der regulerer skolen ideologisk med en grænseobjektivitet.

I begge de to praksisfelter gælder det, at grænseobjektiviteten opnås via forskellige slags formalistiske abstraktioner, som udstrækker objektivitetens gyldighedsområde til de subjektiviseringsprocesser, som de derved både skjuler og formidler.

Et alment kendt eksempel kan være intelligensbegrebet. Det hævder gyldighed som standard for tænkning ved hjælp af testelementer, der objektiviserer hypotetiserede almene "evner" på en sådan måde, at de distribuerer individer på en normalfordelingskurve, ligesom når man måler biologiske egenskaber som højde, vægt osv. Hvor testelementernes reference til viden er objektiviserbar, er deres samling til abstrakte "evner" og disses normalfordeling helt selvbeholdende konventioner, der er arbitrære bortset fra deres anvendelighed til disciplinær håndtering af individer.

Intelligensbegrebet har godt et århundrede på bagen, men ved hjælp af det kan vi nærme os den aktuelle problemstilling om evidensbaseret socialt arbejde. Det er nemlig karakteristisk for intelligensens grænseobjektivitet, at den er forholdsvis tynd, altså dens objektive reference er relativt uvæsentlig i forhold til dens disciplinære og ideologiske anvendelighed. Vi kan altså med Hanson, (1993) kalde det for et hyper-reelt tegn, mere betydningsfuldt end det, som det betegner. Det kan man bl.a.

se af, at intelligensmålinger har udviklet sig stort set uafhængigt af den kognitionspsykologiske diskurs som formaliserende teknologi for indskrivning og håndtering af populationer af individer. Og det karakteristiske for evidensbaseret socialt arbejde er netop også, at der udvikles vidensformer, hvor formaliseringen helt dominerer eller endog erstatter den grænseobjektivitet, som skulle forankre dens betydning. Når det er tilfældet, bliver begrebet indholdet løsrevet og vilkårligt modellérbart som social konvention, blot den matematiske formaliserings regler (i det mindste "for alle praktiske formål", som det hedder hos Garfinkel 1984), fastholdes.

Lad os kort betragte et eksempel fra det felt, vi har fat i, nemlig arbejdet med udsatte unge. Det er et socialt færdighedstræningsprogram ved navn NY START, som er en oprindeligt canadisk koncept-metode, der i Danmark repræsenteres ved den selvejende institution Askovgården i København, der især arbejder i socialpsykiatrien, men som altså også arbejder i ungeområdet, geografisk og målgruppemæssigt klods op ad – og til tider overlappende med – socialarbejderne i Vilde Læreprocessers netværk (Hensen m.fl., 2000). NY START er anbefalet og støttet af Socialministeriet, bl.a. fordi det er videnskabeligt kvalitetssikret i et samarbejde med Poul Nissen fra Danmarks Pædagogiske Universitet. Denne "evidens" består i, at en forsøgsgruppe af 21 unge kriminelle har vist lidt bedre scores på bestemte internationale personlighedstests efter kurset, sammenlignet med en kontrolgruppe af 13 unge. Ved nærmere eftersyn kan det imidlertid allerede ved læsning af den offentliggjorte rapport konstateres, at selv helt basale krav til validering af resultaterne, krav der vel at mærke formuleres ud fra dens eget videnskabelige grundlag, ikke er imødekommet. Eksempelvis bliver 3 unge udelukket fra forsøgsgruppen, da de ved starten ikke vil holde op med at ryge hash – og ført over i kontrolgrup-

pen! Kritisk påpegning af sådanne forhold²⁸ har imidlertid ingen nævneværdig betydning for konceptets udbredelse. Det udvikler sig til en organisation, der uddanner sine egne trænere efter helt specifikke regler (eftersom "koncepttroskab" er et centralt valideringskriterium). Konceptets evidensbaserings har i princippet defineret et ganske snævert gyldighedsområde (jf. Campbell oversigternes hævde [note 14 ovenfor] af at kunne svare på "om én bestemt indsats virker overfor én bestemt gruppe af mennesker målt på ét bestemt succeskriterium – hverken mere eller mindre"). Det forhindrer imidlertid ikke i praksis, at det videreføres lokalt i vidt forskellige sammenhænge og på vidt forskellige måder, således at det fx også bliver koncept for skolestart og for aktiveringstiltag²⁹.

Disse modsigelser mellem streng scientifik retorik og temmelig pragmatisk håndtering af viden er ikke enestående eller udtryk for et særligt lavt fagligt niveau el.lign. De er snarere udtryk for, at efter at markedsorganiseringen af det sociale arbejde har kappet forbindelsen til de grænseobjektiviteter, som de etablerede professioner brudvist varetog, så er den matematiske formalisering "frigjort" til en mere rendyrket pragmatisk styringsrationalitet. Og eftersom også både konceptmetoderne og de standarder, som de hævder at måle sig ved, faldbyder sig som varer, er der intet der forhindrer deres kvantitative og kvalitative mangfoldiggørelse. Selvom der refereres til "internationale" standarder, så produceres og distribueres disse til gengæld så omfattende, at der altid kan findes én til det lokale formål³⁰. Resultatet

bliver som nævnt en øget kompleksitet og lokal bundethed. Eksempelvis må man, hvis man vil vurdere de simple "tal på bundlinjen" for NY SKOLESTART i Ålborg, ikke alene kende NY START samt de anvendte evalueringstests som konceptmetode og skalaer til forskel fra en stadig længere række af andre, man må også, stik imod konceptmetodens scientifik retorik, og derfor udenfor rækkevidden af den systematiske refleksion, som den tillader, tage højde for de særlige lokale implementeringsforhold.

Nogle forskere forstår den stigende mængde evalueringer i den offentlige sektor – som ikke kan forklares rationalistisk/empiristisk, idet evalueringer ikke empirisk kan ses systematisk at have betydning for de beslutninger, der træffes – som ritualer, hvormed organisationer fremstiller sig selv ideologisk, i en tid med voksende lokalt profilerings- og legitimeringsbehov (fx Dahler-Larsen, 2000; Sunesson, 1981). Ved at diskutere evidensbaserings som lokal ideologiproduktion har vi fat i det, som den i realiteten har tilfælles med Vilde Læreprocessers anti-metode, og som indebærer at grænseobjektiviteten i realiteten bliver en slags postmoderne karikatur, der gør subjektiveringsprocesserne synlige under en papirtynd overflade: Mangfoldiggørelsen af mulige standarder, den lokale betydningsdannelses fortrinsret, den pragmatiske og profane håndtering af viden³¹.

Denne såkaldt "ny-institutionalistiske" tilgang opnår sin objektivisering af ideologiproduktionen ved at sætte parentes om den indholdsmæssige opfattelse af de problemer, der arbejdes med (bl.a. i forlængelse af Goffmans banebrydende studier, 1961). Jeg kan her, med grundlag i en *indholdsmæssig* bestemmelse af socialt arbejde, gå et skridt længere og pege på det ideologiske form-indhold, som umiddelbart

28 Fx har lektor Benny Karpatchof uimodsagt fremført en sønderlemmende metodologisk kritik af rapporten i Danmarks Radios Program 1

29 Iflg. interviews med lokale specialuddannede ledere og trænere foretaget af Allan Shapiro Cohn i 2002.

30 Forholdet mellem det universelle og det lokale er her ikke helt ulig det der kendetegner Internettet, hvor det er selve den eksplosive vækst i mængden af globalt tilgængelige tekster, der gør (de fleste af) dem lokale hver for sig.

31 Den instrumentelle formalismes selvundergravende objektivitetshævde, hvor oplysningens kritiske fornuft slår om i en radikal relativisme, er omfattende diskuteret i et af den kritiske teoris hovedværker, Oplysningens Dialektik (Horkheimer & Adorno, 1969).

danner *modsatning* til Vilde Læreprocessers anti-metodiske tænkning, og som skjuler subjektiviteten bag en (karikeret) grænseobjektivitet: Den socialpolitiske og socialfaglige instrumentalisme; forskydningen til globale eller pseudo-globale standarder såsom kroppen, kroppens mulige kemiske påvirkning og interventioner i velafgrænsede rum foretaget af specifikt eller professionelt uddannede og certificerede eksperter; målgruppeafgrænsningens stadige produktion af residualkategorier³². Det, som kan ses at formidle de to niveauer af problematikker, er den markedslygnende organisering af det sociale arbejde.

På den baggrund kan vi også få øje på den virkelige modsætning til såvel evidensbaseret som anti-metode, som en måde, hvorpå det sociale arbejdes overgang til sin modsætning kan formidle og udfolde det snarere end ophæve det: Nemlig en erfaringsopsamling og –diskussion, der forbliver forankret i systemet af velfærdsstatslige organisationer, som direkte tematiserer de subjektiviserings- og interpellationsprocesser, der finder sted, og som systematisk opsøger de former for objektivitet, som de kan være formidlet af og forankret i. Udfoldelsen af denne form for vidensudvikling er énsbetydende med på et nyt niveau at vende tilbage til det sociale arbejde selv, ikke længere sådan som det opretholder sin autenticitet eller som det forsvinder i uautentiske former, men sådan som det udvikler sig gennem en stadig kritisk bevægelse mellem disse yderpunkter.

Socialt arbejde som kritisk kulturpædagogik

Den dimension, der manglede i betragtningen af socialt arbejde som interpellation, var objektiviteten; objektiviteten er teoretisk en nødvendig side ved enhver deltagelse og der-

med subjektivitet og konstituering af fællesskaber. Når denne side betragtes som dialektisk proces kan den også kaldes *kritik: Subjekt dannelse formidlet gennem objektivitet*. Ved at arbejde med denne side som indfaldsvinkel er det måske muligt at undvige eller overkomme de tendenser til dikotomisering, som vi har set på i det foregående.

Lad os med dette for øje kort vende tilbage til Firets historie om “askebægerneslaget”.

Et første niveau at gå ind i den på er som repræsentativ fortælling. Det mest bemærkelsesværdige ved den er at den overhovedet bliver fortalt. Der er ikke umiddelbart tale om en opbyggelig historie ligesom Peters “ud i det blå” anekdote. Det ser ikke uden videre ud til, at Bananen med den fortælling etableres som legemliggørelse af autentiske idealer eller Firet som ansvarligt subjekt for dem. Tværtimod er det en historie, der er egnet til at “give problemer” – også at dømme efter mine efterfølgende diskussioner med aktørerne i feltet om hvordan vi skulle håndtere disse prekære data i den videre forskningsproces.

Et næste niveau kan i forlængelse heraf være spørgsmålet om historiens politiske dimensioner. “Askebægerneslaget” var, som vi så, et punkt i en omfattende og langstrakt magtkamp, og ikke en episode i en afsondret sfære af socialt arbejde. Ubeskyttet af socialfaglige abstraktioner og kompetencedomæner peger den på politiske styrkeforhold omkring et “socialt problem” som ordensproblem, og afæsker fællesskabet en stillingtagen, ikke til et “metodeproblem”, men til et strategisk dilemma. Kan vi bruge ordensmagten i vores sociale magtkampe? Kan vi lade være?

Mere enkelt bliver det heller ikke, når vi anskuer fortællingen på et tredje niveau som erfaringsudveksling i en vidensudvikling. Den har ikke rigtig nogen klar genstand eller nogen enkel morale; dens erfaringslementer spredt sig udad i et mere og mere omfattende og konkret landskab, der i stigende grad også forudsætter et lokalt orienteret videnssubjekt.

32 Järvinen (1998) hævder således, at presset for entydige målkriterier og resultater har ført til en udstødelse af de tungeste alkoholmisbrugere, hvis problemer er mest diffuse og vanskeligst at få succes med at løse, fra behandlingsinstitutionerne i København.

Den begrænser sig imidlertid ikke til selve den abstrakte negation af abstrakt viden og kunnen; tværtimod insisterer den på en kollektiv erfaringsdannelse og -bearbejdning.

Hvis vi skal forstå hvad der er i spil her, må vi have fat i hele Bananens (og derigennem Vilde Læreprocessers) projekt som en *kritisk kulturpædagogik*. Hermed menes at den socialpædagogiske relations umiddelbarhed overskrides i et såkaldt "fælles tredje", en kollektiv fremstilling af objektive samfundsmæssige forhold. Firet, Joe og mange andre har været deltagere i arbejdet med at udvikle Bananen, og er fortsat deltagere i skabelsen af Vilde Læreprocesser og andre organisationer i det københavnske sociale arbejde med unge. Deres bestræbelser *objektiveres* heri. Både Firets egne og hans yngre kollegers udviklingsperspektiver som "tidligere rødder der nu er socialarbejdere" er deltagerbaner i denne kollektivitet og gives substans i dens realisering. Som det grundigt dokumenteres af Mørck (2003) er denne realisering, denne *substantialisering* af interpellationens potentialitet, langt fra nogen given sag. Det er en stadig politisk-faglig kamp, som udover alle de nævnte lokale problemstillinger også må forholde sig til fx uddannelsessystemets modsigelsesfyldte erfaringsbegreber og de ideologiske bevægelser mellem nationalisme og liberalisme i kølvandet på 11. september 2001. Ganske ligesom den dramatiske substantialisering af interpellationen af rødderne omkring Bananen, som Firet beskriver som mangesidet formidlet, overordentlig modsigelsesfyldt og kun delvist lykkedes. Det "kritiske" er netop dette, at den formidlede, almengjorte bearbejdning af sociale og kulturelle forhold til stadighed også udgør en transformation af subjektiviteter. Vi er ikke kun vidne til hvordan Firet (sammen med mig selv og andre) bakser med fx forholdet mellem politiet og det sociale arbejde, og øver indflydelse på hvordan dette forhold kan udvikle sig i København, men også hvordan Firet selv transformeres fra en "tidligere rod"

og en "Mr. Bananen" til en deltager i Vilde Læreprocessers strategiske projekter med at byde ind på gadeplansarbejders kompetenceudvikling og på grænsefeltet til straffesystemet. Denne transformation rummer netop et kritisk passagepunkt hvor Bananens idealer, loyaliteter og taktiske nødvendigheder objektiveres og overskrides som problematiske, eller i det mindste mulige frem for uomgængelige.

Korsvejen

Lad os til slut vende tilbage til artiklens yderste lag, dens bidrag til en "trans-videnskabelig" udforskning af velfærdsstatens kultur.

Det lader sig ikke gøre ud fra denne rekonstruktion af det sociale arbejde i og omkring Vilde Læreprocesser at sætte den korsvej, som vi med forskningsprojektets titel *Livsformer og Velfærdsstat ved en Korsvej?* spørger efter, på nogen endelig formel. Først og fremmest fordi både det sociale arbejde og den forskning, der knytter sig til det, selv er deltagere i den proces, hvor (velfærds-)statslige fællesskaber dannes, uanset om det sker kritisk reflekteret eller ej. Velfærdsstaten er ligesom de lokale fællesskaber, der realiserer den, og de individer, som deltager, selv kun en helhed i den forstand at det er "virkeligt, subjekt, eller blivende sig selv" (Hegel, 1988).

Bestemmelsen af velfærdsstaten som en stat, der til stadighed overskrider sig selv i håndteringen af det "sociale spørgsmåls" på én gang subjektiverende og objektiverende udfordring, er således i realiteten opstilling af et politisk projekt. Gennem begrebet om det "sociale" indskrives velfærdsstatslige praksis'er i et substantielt humanistisk værdisæt, der peger fra staten ud mod den samfundsmæssige sammenhæng, men uden dermed at reducere det almene og fælles til det særlige eller det partikulære. Det er hverken universelle, abstrakte menneskerettigheder for det enkelte individ eller givne anerkendte borgeres privatinteresser, der er sigtet, men derimod det "menneskelige samfund eller den samfundsdannende men-

neskehed”, som det hedder i Marx” 10. tese om Feuerbach, (Marx & Engels, 1973). Substantialiseringen af det sociale, som derved opstilles som ideal, sker i en politisk proces, og det vil sige en realisering og forandring af magtforhold, der til syvende og sidst er forankret i en stat og legemliggjort som statslige institutioner.

Det indebærer imidlertid på ingen måde, at processen kan reduceres til statens selvopretholdelse, eller at de værdier, som den således repræsenterer som ideologisk projekt, kan eller bør bestemmes udtømmende ud fra “statens interesser”, sådan som man kan læse det hos Thomas Højrup (1995; Højrup & Bolving, 2007).

At gøre en given subjektforms reproduktion til en sidste forklaringsmæssig instans implicerer en teoretisk vilkårlighed, uanset om det er det autonome individ, det lokale projektnetværk, eller den selvforsvarende stat der tages som udgangspunkt. Men det behøver vi heller ikke. Faktisk er det netop styrken ved det interpellationsperspektiv, der er udviklet i forlængelse af livsform-teorien og af den kritiske psykologi, og som altså her hævdes som en frugt af LOV-projektets teoriudvikling (set fra mit særlige perspektiv), at det tillader en direkte tematisering af subjektivitet uden at absolutere subjektet, fordi det medtænker subjektets tilblivelse og udvikling gennem objektivering – herunder den objektivering, som forskningen selv realiserer.

Referencer

- Adelman, C. (1993). Kurt Lewin and the Origins of Action Research. *Educational Action Research, 1*, 7-24.
- Adolph, E. et. al. (1999). *Socialt arbejde med sindslidende*. Århus: Systime.
- Antaki, C., Billig, M., Edwards, D., & Potter, J. (2003). Discourse Analysis Means Doing Analysis: A Critique of Six Analytic Shortcomings. *Discourse Analysis Online, 1*.
- Argyris, C., Putnam, R., & Smith, D. (1985). *Action Science*. San Fransisco: Jossey-Bass Publishers.
- Asmussen, V. & Jöhnke, S. (2004). *Brugerperspektiver – fra stofmisbrug til socialpolitik?* Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Bader, K. (1993). *Hjælpeløse hjælpere*. København: Hans Reitzel.
- Bech-Jørgensen, B. (2001). *Nye tider og usædvanlige fællesskaber*. København: Nordisk Forlag.
- Bech-Jørgensen, B., Hegland, T. J., Hulgård, L., & Seemann, J. (1997). *Storbypuljen: Arbejdsrapport fra den tværgående evaluering*. Aalborg: Alfuff.
- Bernild, O. (2003a). Om velfærdsstatens udvikling efter Hegel. 1. Teorihistoriske dimensioner af statsbegrebet. <http://hum.ku.dk/iae/etnologi/asp/forskning/papirer/87-91366-01-1.pdf> [On-line].
- Bernild, O. (2003b). Om velfærdsstatens udvikling efter Hegel. 2. Hegels udviklings- og socialteori. <http://hum.ku.dk/iae/etnologi/asp/forskning/papirer/87-91366-03-8.pdf> [On-line].
- Bernild, O. (2007). *Praxis og arbejde/poiesis, stænder – fra Aristoteles til Hegel, Marx og Habermas – og om livsformsbegrebet*. København: Europæisk og Almen Etnologi, Saxo-instituttet, Københavns Universitet.
- Bertelsen, J. (1991). *Gå ind i din tid. Om socialt og kulturelt udviklingsarbejde*. København: Gyldendal.
- Bourgeois, P. (2003). *In Search of Respect. Selling Crack in El Barrio*. (2. ed.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Bowker, G. & Star, S. L. (1999). *Sorting Things Out. Classification and its Consequences*. Cambridge, Mass./London: MIT Press.
- Brecht, B. (1971). *Über Politik auf dem Theater*. (1 ed.) Frankfurt/M: Suhrkamp Verlag.
- Bruner, J. (1986). *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge, Mass./ London: Harvard University Press.
- Burman, E. et. al. (1996). *Psychology Discourse Practice. From regulation to resistance*. London: Taylor & Fancis.
- Buus, H. (2001). *Sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse. En kulturteoretisk og kulturhistorisk analyse af velfærdsstatens embedsværk*. København: Museum Tusulanum.

- Buus, H. (2008). *Indretning og efterretning. Rockefeller Foundations indflydelse på den danske velfærdsstat 1920-1970*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Castel, F., Castel, R., & Lovell, A. (1982). *The Psychiatric Society*. New York: Columbia University Press.
- Christie, N. (1990). *Til forsvar for ghettoen. Om landsbyer for usædvanlige mennesker*. København: Munksgaard.
- Cohen, S. (1994). *Den social controls nye former. Kriminalitet, straf og klassifikation*. København: Hans Reitzel.
- Cruikshank, B. (1999). *The Will to Empower. Democratic Citizens and Other Subjects*. Ithaca & London.
- Dahler-Larsen, P. (2000). *Den rituelle refleksion – om evaluering i organisationer*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Dean, M. (1995). Governing the Unemployed Self in an Active Society. *Economy & Society*, 24, 559-583.
- Donzelot, J. (1979). *The Policing of Families*. Baltimore/London.
- Dreier, O. (1999). Personal Trajectories of Participation across Contexts of Social Practice. *Outlines*, 1, 5-32.
- Edwards, D. & Potter, J. (1992). *Discursive psychology*. London: Sage.
- Edwards, D. & Potter, J. (2001). Discursive psychology. In M.Rapley & A.W.McHoul (Eds.), *How to analyse talk in institutional settings: A casebook of methods* (pp. 12-24). London: Continuum International.
- Elgaard, T. (2001). *Performing Social Work. Competence, Ordering, Spaces and Objects*. Copenhagen: Department of Psychology, University of Copenhagen.
- Engeström, Y., Engeström, R., & Vähäaho, T. (1999). When the Center Does Not Hold: The Importance of Knotworking. In M.Hedegaard, S. Chaiklin, & U. J. Jensen (Eds.), *Activity Theory and Social Practice* (pp. 345-374). Aarhus: Aarhus University Press.
- Estroff, S. E. (1981). *Making it Crazy. An Ethnography of Psychiatric Clients in an American Community*. Berkeley: University of California Press.
- Fisker, J., Jæger, B., Manniche, J., & Møller, F. R. (1992). *Lokalt set – fem SUM-støttede lokalsamfundsprojekter*. København: AKF.
- Forchhammer, H. & Nissen, M. (1994). Psykologiske sundhedsbegreber i subjektvidensabeligt perspektiv. In U.J.Jensen (Ed.), *Sundhedsbegrebet i praksis* (pp. 139-179). Aarhus: Philosophia.
- Foucault, M. (1967). *Madness and Civilization. A History of Insanity in the Age of Reason*. London: Routledge.
- Foucault, M. (1985). *The History of Sexuality I-III*. New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (1986). Of Other Spaces. *Diacritics*, 16, 22-27.
- Foucault, M. (1997). *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books.
- Garfinkel, H. (1984). *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, E. (1961). *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. London: Penguin Press.
- Gomart, E. & Hennion, A. (1999). A sociology of attachment: music amateurs, drug users. In J.Law & Hassard (Eds.), *Actor Network Theory and After* (pp. 220-247). Oxford: Blackwell.
- Grytnes, R. (2003). Policing a drug scene – strategies, practices and dilemmas. In E.Houborg Pedersen & C. Tigerstedt (Eds.), *Regulating Drugs – Between Users, the Police and Social Workers* (pp. 85-100). Helsinki: Nordic Council for Alcohol and Drug Research.
- Habermas, J. (1987). *The theory of communicative action. Vol. II: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason..* Cambridge: Polity Press.
- Hänninen, S. & Paldán, L. (1983). *Rethinking Ideology: A Marxist Debate*. Berlin: Argument-Verlag.
- Hanson, F. A. (1993). *Testing Testing: Social Consequences of the Examined Life*. Berkeley: University of California Press.
- Harvey, D. (2000). *Spaces of Hope*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Haug, W. F. (1979). Umriss zu einer Theorie des Ideologischen. In Projekt Ideologie-Theorie (Ed.), *Theorien über Ideologie* (pp. 178-205). Berlin: Argument Verlag.

- Haug, W. F. (1983). Hält das Ideologische Subjekt Einzug in die Kritische Psychologie? *Forum Kritische Psychologie*, 24-55.
- Hegel, G. W. F. (1988). *Phänomenologie des Geistes*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Hegland, T. J. (1994). *Fra de tusind blomster til en målrettet udvikling..* Ålborg: ALFUFF.
- Heller, A. (1981). *Das Alltagsleben. Versuch einer Erklärung der individuellen Reproduktion*. Frankfurt/M: Suhrkamp Verlag.
- Hensen, P., Nissen, P. & G. Høck, G. (2000). Ny Start – en specialpædagogisk metode på kognitiv grund. Resultater & Konklusioner, København: Askovgaardens Center for Metode, Udvikling og Kvalitet
- Hetherington, K. (1997). *The Badlands of Modernity. Heterotopia and Social Ordering*. London: Routledge.
- Hirst, P. (1993). *Associative Democracy. New Forms of Economic and Social Governance*. London: Polity Press, Blackwell Publishers.
- Hofmeister, A. (1998). *Zur Kritik des Bildungsbegriffs aus subjektwissenschaftlicher Perspektive. Diskursanalytische Untersuchungen*. Hamburg: Argument.
- Høgsbro, K. (1992). *Sociale problemer og selvorganiseret selvhjælp i Danmark*. København: Samfundslitteratur.
- Højlund, I. (2005). *Gennem flere labyrinter. Om effektevaluering og kvalitetsudvikling af det døgninstitutionelle miljøterapeutiske behandlingsarbejde af børn med psykosociale problemstillinger – en udviklingsretning i pædagogisk praksis?* PhD Danmarks Pædagogiske Universitet, København.
- Højrup, T. (1995). *Omkring livsformanalysens udvikling*. København: Museum Tusulanum.
- Højrup, T. (2002). *Dannelsens Dialektik*. København: Museum Tusulanum.
- Højrup, T. (2003). *Livsformer og velfærdsstat ved en korsvej? Introduktion til et kulturteoretisk og kulturhistorisk bidrag*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Højrup, T. & Bolving, K. (2007). *Velfærdssamfund – velfærdsstaters forsvarsform?* København: Museum Tusulanum.
- Holzkamp, K. (1983). *Grundlegung der Psychologie*. Frankfurt/M: Campus Verlag.
- Horkheimer, M. & Adorno, T. W. (1969). *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*. Frankfurt/M: S. Fischer Verlag.
- Howe, D. (1996). Surface and Depth in Social-Work Practice. In N.Parton (Ed.), *Social Theory, Social Change and Social Work* (London & New York: Routledge.
- Hulgård, L. (1997). *Værdiforandring i velfærdsstaten. Et weberiansk perspektiv på sociale forsøgsprogrammer..* København: Forlaget Sociologi.
- Järvinen, M. (1998). *Det dårlige selskab. Misbrug – behandling – omsorg*. Holte: Forlaget SOCPOL.
- Jensen, U. J. (1999). Categories in Activity Theory: Marx' Philosophy Just-in-time. In S.Chaiklin, M. Hedegaard, & U. J. Jensen (Eds.), *Activity Theory and Social Practice: Cultural-Historical Approaches* (pp. 79-99). Aarhus: Aarhus: University Press.
- Kallehave, T. (2003). *Somaliske livsformer i velfærdsstaten. Udforskning af begreber til analyse af brydninger og processer i immigrationsproblematikken*. PhD Københavns Universitet.
- Kallehave, T. (2004). Immigration – udfordringer til analyse af stat, subjekt og transformation. *Nordiske Udkast*, 32, 61-69.
- Keupp, W. (1990). Psychosoziale Probleme aus sozialwissenschaftlicher Perspektive. In A.Thom & E. Wulff (Eds.), *Psychiatrie im Wandel. Erfahrungen und Perspektiven in Ost und West* (pp. 76-95). Bonn: Psychiatrie-Verlag.
- Kolind, T. (2008). Afvigelse og personopfattelser. *Tidsskriftet Antropologi*, 55.
- Krogstrup, H. K. (1997). *Brugerinddragelse og organisatorisk læring i den sociale sektor*. Aarhus: Forlaget Systeme.
- Latour, B. (1987). *Science in Action*. Cambridge. Mass.: Harvard University Press.
- Lewin, K. (1973). *Resolving Social Conflicts*. London.
- Lewis, M. D., Lewis, J. A., Daniels, J. A., & D'Andrea, M. J. (1998). *Community Counseling – empowerment strategies for a diverse society*. Thomson Brooks/Cole.
- Lihme, B. (1999). *Det er så fucking træls! Solhaven og de unge*. København: Børn & Unge.

- Lihme, B. (2002). Behandlingstankens tilbagekomst – og fravær. *Kronik. Vilde Læreprocesser*.
- Lihme, B. (2003). Relationer forever. *Kronik. Vilde Læreprocesser*.
- Markard, M. (1991). *Methodik subjektwissenschaftlicher Forschung. Jenseits des Streits um quantitative und qualitative Methoden*. Hamburg/Berlin: Argument Verlag.
- Marx, K. (1974). *Grundrids; Bidrag til kritik af den politiske økonomi; Indledning fra Grundrids*. København: Rhodos.
- Marx, K. & Engels, F. (1973). *Udvalgte Skrifter*. København: Forlaget Tiden.
- Mathiesen, T. (1971). *Det ufærdige. Bidrag til politisk aktionsteori*. København: Hans Reitzel.
- Mattingly, C. (1998). *Healing Dramas and Clinical Plots*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mørck, L. L. (2000). Practice Research and Learning Resources. A joint venture with the initiative 'Wild Learning'. *Outlines*, 2, 61-84.
- Mørck, L. L. & Nissen, M. (2005). Praksisforskning som deltagende kritik. Mellem mikrofonholderi og akademisk bedreviden. In G.Christensen & T. B. Jensen (Eds.), *Psykologiske og pædagogiske metoder. Kvalitative og kvantitative forskningsmetoder i praksis* (København: Samfundslitteratur).
- Mørck, L. L. & Nissen, M. (2001). Vilde forskningsprocesser. Kritik, metoder og læring i socialt arbejde. *Nordiske Udkast*, 29, 33-60.
- Moser, I. & Law, J. (2001). 'Making Voices': *New Media Technologies, Disabilities, and Articulation* (version: rolltalk11c.doc). Centre for Science Studies and the Department of Sociology, Lancaster University [On-line]. Available: <http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/soc060jl.html>
- Nielsen, N.J. (2004). *Mellem storpolitik og værkstedsgulv. Den danske arbejder – før, under og efter Den kolde krig*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Nissen, M. (1998). Ideologies and developments in practical dealings with addiction. In B.K.C.M.M.Fried & G. Wolf (Eds.), *Erkenntnis und Parteilichkeit. Kritische Psychologie als marxistische Subjektwissenschaft* (pp. 229-240). Berlin/ Hamburg: Argument Sonderband 254.
- Nissen, M. (2002a). Det kritiske Subjekt. *Psyke & Logos*, 23, 65-85.
- Nissen, M. (2002b). Straf eller magt? En social kritik af ungdomssanktionen. *Nordiske Udkast*, 30, 36-58.
- Nissen, M. (2003a). Objective Subjectification: The Anti-Method Of Social Work. *Mind, Culture & Acitivity*, 10, 332-349.
- Nissen, M. (2004a). Communities og interpellerede fællesskaber. In P.Berliner (Ed.), *Community Psykologi* (pp. 95-122). København: Frydenlund Grafisk.
- Nissen, M. (2004b). Hellere urealistisk end nominalistisk. *Nordiske Udkast*, 33, xx-yy.
- Nissen, M. (2004c). Wild Objectification: Social Work as Object. *Outlines*, 6, 73-89.
- Nissen, M. Objectification and Prototype. *Qualitative Research in Psychology*, (in press).
- Nissen, M. The Place of a Positive Critique in Contemporary Critical Psychology. *Critical Social Studies – Outlines*, (in press).
- Nissen, M. (1999). Subjects, discourse and ideology in social work. In W.et.al.Maiers (Ed.), *Challenges to Theoretical Psychology* (pp. 286-294). North York, Canada: Captus Press.
- Nissen, M. (2000a). Practice Research. Critical Psychology in and through Practices. *Annual Review of Critical Psychology*, 2, 145-179.
- Nissen, M. (2000b). *Projekt Gadebørn. Et forsøg med dialogisk, bevægelig og lokalkulturel socialpædagogik med de mest udsatte unge*. Frederikshavn: Dafolo.
- Nissen, M. Mobilizing Street Kids: The Action Contexts of Independence. Foredrag til 4. Kongres i *International Society for Cultural Research and Activity Theory*, juni 1998, antaget til udgivelse i proceedings. *ISCRAT*, (in press).
- Nygren, P. (1995). *Professionelt barnevern som barneomsorg*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Nygren, P. (1996). *Utvikling og kvalitet i psykosocialt arbeid*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- O'Malley, P. (1992). Risk, Power, and Crime Prevention. *Economy & Society*, 21, 252-275.
- Olsson, S. (1992). Samhällsarbete i tiden. In K.Sundh & P. Turunen (Eds.), *Social mobilisering. Om samhällsarbete i Sverige*

- (pp. 303-327). Stockholm: Publica. Orford, J. (1992). *Community Psychology. Theory and Practice*. Chichester, UK: John Wiley & Sons.
- Osterkamp, U. (1976). *Motivationsforschung 2. Die Besonderheit menschlicher Bedürfnisse – Problematik und Erkenntnisgehalt der Psychoanalyse*. Frankfurt/New York: Campus Verlag.
- Otto, L. (1998). *Rask eller lykkelig? Sundhed som diskurs i Danmark i det 20. århundrede*. København: Komiteen for Sundhedsoplysning.
- Parker, I. (1997). *Psychoanalytic Culture. Psychoanalytic Discourse in Western Society*. London: Sage.
- Parker, I. (1998). Against postmodernism. *Psychology in cultural context. Theory & Psychology*, 8, 601-628.
- Pedersen, K. E. (1999). *Drop afmagten – skab kontakten til usædvanlige unge*. København: Socialministeriet.
- Philp, M. (1979). Notes on the form of knowledge in social work. *The Sociological Review*, 27, 83-112.
- Polkinghorne, D. (1992). *A postmodern epistemology of practice*. In S. Kvale (Ed.), *Psychology and Postmodernism* (pp. 146-165). London: Sage.
- Prior, L. (1993). *The Social Organization of Mental Illness*. London: Sage.
- Rose, N. (1996). *Inventing Our Selves. Psychology, Power, and Personhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, N. (1999). *Powers of Freedom. Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ruben, P. (1978). *Dialektik und Arbeit der Philosophie.: PRV*. Köln: Pahl-Rugenstein Verlag.
- Seikkula J., Aaltonen, J., Alakare, B., Haarakangas, K., Kerdnen, J., & Sutela, M. (1995). Treating Psychosis by Means of Open Dialogue. In S. Friedman (Ed.), *The Reflecting Team in Action: Collaborative Practice in Family Therapy* (pp. 62-80). New York: The Guilford Press.
- Sørensen, J. K. (2003). *Unge rekreative stofbrug og risikovurdering*. Aarhus: Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet.
- Spannow, K. E. (1997). *Narkotikamiljøer i Århus – en etnografisk analyse*. Århus: Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet.
- Stenson, K. (1993). Social work discourse and the social work interview. *Economy & Society*, 22, 42-76.
- Sundh, K. & Turunen, P. (1992). *Social mobilisering. Om samhällsarbete i Sverige*. Stockholm: Publica.
- Sunesson, S. (1981). *När man inte lyckas. Om hinder, vanmakt och oförmåga i socialt arbete*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Svensson, K. (2001). Straff och behandling, två delar av samma helhet. In H. Olafsdottir (Ed.), *Skyldig eller sjuk? Om valet av påföljd för narkotikabruk* (pp. 183-190). Helsinki: NAD.
- Svensson, K. (2002). Caring Power – Coercion as Care. *Outlines*, 4, 71-78.
- Valverde, M. (1998). *Diseases of the Will. Alcohol and the Dilemmas of Freedom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Villadsen, K. (2003). *Det sociale arbejdes genealogi. Om kampen for at gøre fattige og udstødte til frie mennesker*. København: Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Vygotsky, L. S. (1974). *Tænkning og sprog*. Copenhagen: Hans Reitzel.
- Wetherell, M. & Potter, J. (1992). *Mapping the Language of Racism*. New York/London: Harvester Wheatsheaf.
- Whyte, W. F. ed. (1991). *Participatory Action Research*. London: Sage.
- Willis, P. (2000). *The Ethnographic Imagination*. Cambridge: Polity.
- Winsløw, J. H. (1984). *Narreskibet. En rejse i stofmisbrugerens selskab fra centrum til periferi i det danske samfund*. Holte (DK): SocPol.
- Zizek, S. (1999). *The Ticklish Subject*. London: Verso.